

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/348923750>

# ZORBALIĞI ÖNLEMeye YARDIMCI OLABİLECEK KİTAPLARIN SEÇİMİNDE KULLANILACAK ÖLÇÜTLERİN BELİRLENMESİ

Conference Paper · June 2019

CITATIONS

0

READS

13

2 authors:



**Ozlem Ozbek**

Çankırı Karatekin University, Çankırı, Turkey

19 PUBLICATIONS 49 CITATIONS

SEE PROFILE



**P. Oya Taneri**

Middle East Technical University

48 PUBLICATIONS 98 CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:



This article will help my project related to Teaching and Learning in Changing Times [View project](#)



SCHOOL SHOWS AS EXTRACURRICULAR PROGRAM: TEACHER AND STUDENT VIEWS [View project](#)

VI<sup>th</sup> INTERNATIONAL EURASIAN  
EDUCATIONAL RESEARCH CONGRESS

# BİLDİRİ KİTABI

EJERCONGRESS 2019 CONFERENCE  
PROCEEDINGS

**Tema: Eğitimi Güçlendirmek; Araştırma, Kuram ve Uygulama**

*Main Theme: Empowering Education; Research, Theory and Practice*

**19-22 Haziran 2019**  
Ankara Üniversitesi

**19-22 June 2019**  
Ankara University

**Editör: Doç. Dr. Şakir ÇINKIR**



## VI<sup>th</sup> INTERNATIONAL EURASIAN EDUCATIONAL RESEARCH CONGRESS

### **EJERCONGRESS 2019 BİLDİRİ KİTABI** EJERCONGRESS 2019 CONFERENCE PROCEEDINGS

**Editör:**

Doç. Dr. Şakir ÇINKIR

---

Anı Yayıncılık  
Kızılırmak Sokak 10/A  
Bakanlıklar / Ankara  
Basım tarihi : 31 Ekim 2019  
Tel : 0 312 425 81 50 pbx  
Fax : 0 312 425 81 11  
*info @aniyayincilik.com.tr*  
*ejercongress2018gmail.com*  
*www.http://.aniyayincilik.com.tr*  
ISBN: 978-605-170-313-8

<b>ANADOLU ÜNİVERSİTESİ PERSONELİNİN TEMEL İLKYARDIM BİLGİSİ DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ</b>	<b>2076</b>
<b>AÇIK VE UZAKTAN ÖĞRENMEDE SEMBOLE DAYALI DERSLER İÇİN GÖRME ENGELLİ BİREYLERE ÖĞRENME DESTEK MODELİ GELİŞTİRİLMESİ</b>	<b>2085</b>
<b>ZORBALIĞI ÖNLEMeye YARDIMCI OLABİLECEK KİTAPLARIN SEÇİMİNDE KULLANILACAK ÖLÇÜTLERİN BELİRLENMESİ</b>	<b>2090</b>
<b>COĞRAFYA ÖĞRETİMİNDE GÖÇ ÜZERİNE METAFORİK BİR ÇALIŞMA</b>	<b>2120</b>
<b>DESTEKLEME VE YETİŞTİRME KURSLARINDA YAŞANAN DEVAMSIZLIK PROBLEMİNE YÖNELİK BİR EYLEM ARAŞTIRMASI</b>	<b>2135</b>
<b>ÖĞRETMEN ADAYLARININ LEGO ROBOTİK ÖĞRETİM UYGULAMALARINI BENİMSEME DURUMLARI VE ELEŞTİREL DÜŞÜNME BECERİLERİNE LEGO ROBOTİK ÖĞRETİM UYGULAMALARININ ETKİSİ</b>	<b>2143</b>
<b>EĞİTSEL ROBOTİK UYGULAMALARIN FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ</b>	<b>2146</b>
<b>LİSE 12. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN FOTOSENTEZ İLE İLGİLİ KAVRAM YANILGILARININ İKİ AŞAMALI TEST İLE BELİRLENMESİ: SAMSUN İLİ ÖRNEĞİ</b>	<b>2151</b>
<b>LİSE ÖĞRENCİLERİNİN SİNDİRİM SİSTEMİ İLE İLGİLİ KAVRAM YANILGILARININ İKİ AŞAMALI TEST İLE TESPİT EDİLMESİ: SAMSUN İLİ ÖRNEĞİ</b>	<b>2163</b>
<b>ÖĞRETMEN ADAYLARININ KÜLTÜREL DEĞERLERE DUYARLI EĞİTİME HAZIRBULUNUŞLUK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ</b>	<b>2188</b>
<b>COOMBS'UN EĞİTİM PLANLAMASI BAĞLAMINDA ÜLKEMİZDE EĞİTİM PLANLAMASININ VE STRATEJİK PLANLAMANIN DURUMUNU</b>	<b>2197</b>
<b>ÖĞRETMENLERİN SOSYAL AĞ SİTELERİNİ KULLANIM AMAÇLARININ SOSYAL AĞ SİTESİ TÜRÜNE GÖRE İNCELENMESİ</b>	<b>2203</b>
<b>ÖĞRETMENLERİN MESLEKİ ÖĞRENME DÜZEYLERİNİN SOSYAL MEDYA KULLANIM DURUMLARINA GÖRE İNCELENMESİ</b>	<b>2209</b>
<b>PISA-2015 VERİLERİNE GÖRE ÖĞRENCİLERİN MATEMATİK BAŞARISININ SOSYO-EKONOMİK AÇIDAN İNCELENMESİ</b>	<b>2214</b>

## ZORBALIĞI ÖNLEMENE YARDIMCI OLABİLECEK KİTAPLARIN SEÇİMİNDE KULLANILACAK ÖLÇÜTLERİN BELİRLENMESİ

ÖZLEM YEŞİM ÖZBEK

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

PERVİN OYA TANERİ

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

AYŞEGÜL ŞAHİN

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

NALAN AKDUMAN

MEB

ÖZET

**Problem Durumu ve Amaç:** Türkiye’de de okullarda meydana gelen zorbalık olaylarının sayısının artması, eğitimcilerin zorbalık tehdidinin farkına varmalarını ve bu konuda çalışmalar yapmalarını sağlamıştır. Bibliyoterapi; (1) olumlu, destekleyici ve kapsayıcı sınıf ortamlarını güçlendirmek, (2) özellikle zorbalığa şahit olanları-izleyicileri- mağdurları desteklemek için daha aktif biçimde davranmaları yönünde bilinçlendirmek ve (3) zorbalığı önleme çalışmalarına bütün öğrencileri dahil etmek için potansiyel bir araç olarak görülmektedir. Öğretmenlerin ve velilerin akran zorbalığını önlemede bibliyoterapiden yararlanılması konusunda kullanımı kolay, asgari düzeyde profesyonel destek ve denetim gerektiren temel bilgilere ihtiyaçları vardır. Pek çok ülkede zorbalığı önleme, duygu eğitimi ve çatışma çözme gibi konularda kullanılabilecek kitapların listeleri hazırlanmasına rağmen, Türkiye’de bu konuda oldukça az sayıda kapsamlı çalışmaya rastlanmıştır. Bu bakımdan, bu çalışmada zorbalık-karşıtı okul ortamlarının yaratılmasını destekleme potansiyeline sahip kitapların listesi oluşturulmaya çalışılmıştır. **Yöntem:** Bu çalışmada bibliyoterapinin akran zorbalığını önleme ve duygu kontrolünü öğretmedeki etkinliği konusunda farkındalık yaratmak için nitel bir araştırma yaklaşımı kullanılmıştır. **Bulgular:** İncelenen resimli çocuk kitaplarının bazılarında istenmeyen örtük mesajlara rastlanmıştır bu da kitapların bibliyoterapi amacıyla kullanımında sakıncalar doğurmaktadır. Hikaye kitaplarının çoğunluğunun çeviri olduğu ve bu kitaplardaki örneklerin Türk kültürüne bazen uyummadığı görülmüştür. Türkçe kitaplar da ise didaktik dil dikkati çekmiştir. Öğretici bir modda yazılan ve hikayenin önüne geçen öğretme ve bilgilendirme isteği, kitapların bibliyoterapi amacıyla kullanımına izin vermemektedir. **İleriye Dönük Araştırma ve Uygulama için Öneriler:** Zorbalıkla mücadelede didaktik dil kullanmayan, sürükleyici ve öğrencilere duygularını ifade etmek ve farklılıkları kabullenmek ve zorbalıkla mücadele etmek için doğru stratejileri öğreten kitaplara ihtiyaç vardır.

**Anahtar Kelimeler:** Akran zorbalığı, zorbalıkla mücadele yöntemleri, duygu eğitimi, çocuk kitapları, bibliyoterapi.

### Abstract

**Problem statement and Purpose of Study:** Turkey also from the increasing number of bullying incidents occur in schools, the educators aware of the threat of bullying and allow them to work on this issue. Bibliotherapy is seen as a potential tool (1) to strengthen positive, supportive and inclusive classroom environments, (2) to raise awareness in particular of those who witness bullying — bystanders-to act more actively to support victims, and (3) to involve all students in bullying prevention. Teachers and parents need basic information on the use of bibliotherapy to prevent peer bullying, which requires easy-to-use, minimal professional support and supervision. Although many countries have prepared lists of books that can be used for bullying prevention, emotion education and conflict resolution, relatively few comprehensive studies on this subject have been found in Turkey. In this respect, this study attempts to create a list of books that have the potential to support the creation of anti-bullying school environments. **Method:** In this study, a qualitative research approach was used to raise awareness of the efficacy of bibliotherapy in teaching peer bullying prevention and emotion control. **Findings:** Some of the illustrated children's books were found to have unintentional implicit messages, which may cause drawbacks in the use of the books for bibliotherapy. It was seen that the majority of the story books were translated and the examples in these books were sometimes incompatible with Turkish culture. In Turkish books, the didactic language which desire to teach and inform sometimes can precedes the story and does not allow the use of books for bibliotherapy. **Recommendations:** There is a need for books that do not use didactic language in the fight against bullying, in teaching the right strategies for expressing their feelings and accepting differences and tackling bullying.

**Key Words:** Peer bullying, bullying methods, emotion education, children's books, bibliotherapy.

## Giriş

Okullarımız her geçen gün farklılaşan öğrenci nüfusu nedeniyle daha karmaşık ve kontrol edilmesi daha zor alanlar haline gelmeye başladı. Doğal olan bireysel farklılıkların yanı sıra toplum tarafından üretilen farklılıklar da öğrenciler arasında rekabet ve kıskançlık gibi durumlara yol açabilmektedir. Ebeveynler bir yandan çocuklarının diğerlerinden farklı (özel) olduğunu düşünen, onlara hiç kimsede olmayan 'farklı', 'özel' ve 'biricik' isimler vermeye, görünüşleriyle diğerlerinden daha 'güzel' hale getirmeye çalışırken diğer yandan da çocuklarının diğerlerinden daha 'üstün' başarı göstermesi için çabalamaktadır. Bununla birlikte medya—özellikle sosyal medya—sık sık güzel görünmeyi, iyi giyinmeyi, tüketmeyi, bireyselliği ve kendini sevmeyi teşvik etmektedir. Bu durumun doğal sonucu olarak toplumsallaşma sürecindeki—özellikle küçük yaşta—çocuklar insan ilişkilerinde duygular, diyalog ve davranışlardan ziyade sahip olunanlar ve fiziksel görünüme odaklanmaktadır. Okullarda karşısındakinin ne hissettiği yerine sahip olduğu ayrıcalıklarla kendisinin nasıl hissettiğine odaklanan öğrencilerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu durum okullarda artan şiddet, çatışma ve akran zorbalığı gibi olumsuz sonuçlar doğurarak okulların hem duygusal hem de fiziksel atmosferinin güvensizleşmesine neden olmaktadır. Kendini güvende hissetmeyen bireylerin kendilerini özgürce ifade etmeleri ve başarılı olmaları güçleşmektedir.

Akran zorbalığı, zorba, mağdur ve izleyiciler üzerindeki olumsuz etkileriyle en çok tartışılan ve çalışılan konulardan biri haline gelmiştir. Uluslararası düzeyde ciddi ve karmaşık bir sorun olarak kabul edilen okul zorbalığı; çocukların psiko-sosyal uyumunda hem uzun vadeli hem de kısa vadeli olumsuz etkilere sahiptir (Pozzoli, Ang & Gini, 2012). Türkiye'de de okullarda yaşanan zorbalık davranışlarında artış (TIMSS, 2015), bu konudaki kuramsal ve deneysel araştırmaların artmasına neden olmuştur. Akran zorbalığı, özellikle okula yeni gelenlerin ve diğer öğrencilerden zihinsel, fiziksel, kültürel ve etnik bakımdan farklı olanların sık karşılaştıkları, fiziksel, sözlü ve/veya sosyal saldırı/şiddeti içeren ve tekrarlayan bir davranıştır. Korku, özellikle de "dışlanma korkusu" öğrencilerin fizyolojik, bilişsel ve duygusal olarak olumsuz tepkiler yaşamasına neden olabilir. Tüm çocukların kendilerini güvende ve değerli hissedebilecekleri, dayanışma ve iş birliğine dayalı, zorbalığı hoş görmeyen, zorbalığa uğrayanlara destek olunan, demokratik ve barışçıl bir okul kültürü inşa edilmesi, her öğrencinin mutlu ve başarılı bir okul deneyimi edinmesi açısından oldukça önemlidir. Tüm öğrencilere değerli ve güvende hissedebilecekleri, zorbalık karşıtı bir okul ortamı sağlamak için dünyanın her yerinde farklı mücadele yöntemleri denenmektedir. Zorbalıkla mücadelede kullanılan en önemli stratejilerden biri de sorunun olabildiğinde erken fark edilerek daha ortaya çıkıp büyümeden önlenmesi ve tüm okul bileşenlerinin iş birliği yapmasıdır. Akran zorbalığının önlenmesinde yetişkinlere önemli sorumluluklar düşmekle birlikte, okul bileşenlerini oluşturan yetişkinlerin (veliler, öğretmenler, okul yöneticileri ve okul çalışanları vb.) çoğunun bu konuda yeterli derece farkındalık ve bilgi sahibi olmadığı; akran zorbalığını görmezden geldikleri, hatta fark etmedikleri gözlenmektedir. Öğretmenler ve okul çalışanları zorbalığın tanımında yer alan 'olumsuz davranışlara sürekli maruz kalınması' şeklindeki açıklamanın belirsizliğinden dolayı şiddet, zorbalık ve çatışma kavramlarını ayırt etme konusunda sıkıntı yaşamaktadırlar. Diğer yandan, ebeveynler açısından ele alındığında, hem çocuğu zorbalık davranışları sergileyen ebeveynler hem de çocuğu zorbalık mağduru olan ebeveynler, diğer ebeveynler ve öğretmenler tarafından 'aşırı koruyucu' olarak algılanmadan kendi çocuklarına nasıl yardım edecekleri konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarından çoğunlukla çocuk yetiştirme kitaplarına başvurmaktadır. Ebeveynlerin çocuk yetiştirme biçimlerini sorgulamaları zorbalığın fark edilmedi ve önlenmesinde önemli bir adım olmakla birlikte yeterli olmamaktadır. Zira yetişkinler bu kaynaklar aracılığıyla yalnızca kendi davranışlarına odaklanmakta, meselenin asıl aktörlerinin—çocukların—davranışlarını ihmal etmektedir. Tam bu noktada çocuk edebiyatının iyileştirici gücünden yararlanılması gereklidir. Son yıllarda öykülerin ve masalların farkındalık yaratma, duygu düzenleme, çatışma çözme ve iyileştirme amacıyla kullanılmasında bir artış meydana gelmiştir. Okuyucunun empati ve çeşitlilik anlayışı geliştirmesine yardımcı olmak için edebiyatı kullanan bibliyoterapi yöntemi (Gavigan & Kurtts, 2011), olumlu, destekleyici ve kapsayıcı sınıf ortamlarını güçlendirmek, özellikle de izleyicilerin mağdurları desteklemek için daha aktif biçimde davranmalarını sağlamak ve zorbalığı önleme çalışmalarına dahil etmek için potansiyel bir araç olarak görülmektedir (Crothers & Kolbert, 2008; Jack & Ronan, 2008). Bu bakımdan, duygu eğitimi, çatışma çözme ve zorbalık konularını ele alan çocuk kitaplarının önemi giderek artmaktadır. Çocuklara duyguları tanıma, duygu kontrolü, çatışma çözme, zorbalık ve zorbalıkla baş etme yöntemleri hakkında bilgi vermek için kullanabilecek çok sayıda çocuk kitabı bulunmasına rağmen öğretmenler ve veliler hem uygun kitapları seçme konusunda hem de bu kitapları eğitim amacıyla kullanma yöntemleri konusunda yetersiz bilgiye sahiptir. Bu nedenle, öğretmenlerin ve velilerin akran zorbalığını önlemede bibliyoterapiden yararlanılması konusunda kullanımı kolay, asgari düzeyde profesyonel destek ve denetim gerektiren temel bilgilere ihtiyaçları vardır. Pek çok ülkede zorbalığı önleme, duygu eğitimi ve çatışma çözme gibi konularda kullanılabilecek kitapların listeleri hazırlanmasına rağmen, Türkiye'de bu konuda oldukça az sayıda kapsamlı çalışmaya rastlanmıştır. Bu bakımdan, bu çalışmada zorbalık-karşıtı okul ortamlarının yaratılmasını destekleme potansiyeline sahip kitapların listesi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada zorbalık-karşıtı okul ortamının yaratılmasına destek olma potansiyeline sahip kitapların listesi oluşturulması ve paylaşılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye'de ilkökul düzeyinde basılan kişisel gelişim, farklılıklara saygı, çok kültürlülük, göç, duygu kontrolü ve zorbalık temalı kitapların bibliyoterapi için uygunluğu incelenmiş, bibliyoterapinin faydalarının açıklanmasının yanı sıra uygulayıcılara öneriler sunulmuştur. Araştırma, Türkiye'de okul çağındaki çocuklarının karşılaştığı zorbalık sorunu üzerinde resimli hikâye kitaplarının potansiyel etkisini ortaya çıkarması

bakımından önemlidir. Çalışmanın, ülkemizde zorbalığı önleme programlarında bibliyoterapinin kullanılması ve yaygınlaşması bakımından öncü olması umulmaktadır. Ayrıca, çalışmanın akran zorbalığını önlemede öğretmenlere bibliyoterapinin kullanımı konusunda asgari düzeyde profesyonel destek ve temel bilgi sağlaması umulmaktadır.

### **Çocuk Kitaplarının İyileştirici Etkisi ve Akran Zorbalığını Önlemede Bibliyoterapinin Kullanımı**

Hikâyeler çocukların duygusal, sosyal ve bilişsel gelişimini ve değişimini destekleyen önemli araçlardır. Çocukların olayları farklı bakış açılarıyla ve farklı seçeneklerle değerlendirmelerini kolaylaştırır. Geçmişten beri tüm kültürlerde bireylere önemli dersleri vermek için sözlü veya yazılı hikâyelere başvurulmuştur (Kottler, 2015). Edebiyattan gelen fikirlerin bireylerin etraflarındaki dünyaya başa çıkmalarına yardımcı olduğu bilinmektedir (Heath, Sheen, Leavy, Young & Money, 2005). Kitaplar yaşam boyunca, yansıma, yorum ve diyaloglara alan açan güçlü araçlardır. Bir durumla ilgili yapılabilecek muhtemel yorumlamalar aracılığıyla, bireylere yeni anlamlar yaratarak, düşünme ve davranış seçimini kullanma fırsatı verirler (Lucas & Soares, 2013). Öğrenciler kitaptaki durumu kendi durumlarına uyarlayabilir ve davranışlarını nasıl geliştireceklerini öğrenebilirler (Daniel, 2014). Bu bakımdan okul ve sınıf ortamındaki sorunların çözümünde hikayelerin gücünden yararlanmada bibliyoterapi yönteminden yararlanılabilir.

Bibliyoterapinin arkasındaki temel düşünce, okumanın şifa verici bir deneyim olduğudur. "Bibliyoterapi" terimi ilk kez 1916 yılında Samuel Crothers tarafından hastaların sorunlarını anlamalarına yardımcı olmak için kitapların reçeteli kullanımı olarak tanımlanmıştır (Crothers, 1916). Günümüzde bibliyoterapi; kitap, şiir ve diğer edebi kaynakları kişisel sorunlara çözüm bulmak, iç görü kazanmak, zorluklarla yüzleşmenin daha sağlıklı yollarını öğrenmek, kendini anlama düzeyini arttırmak ve başkalarının algılarını anlama becerisini genişletmek, güven ve özgüven kazanmalarına yardımcı olmak için okuma materyalleri verilmesi olarak ele alınmaktadır (Crothers, 1916; Forgan, 2002; Heath, Sheen, Leavy, Sullivan & Strang, 2002; Young & Money, 2005; Pierce, 2010). Bibliyoterapi, öğrencilerin hem yeni sosyal beceriler öğrenmelerine, öz saygı, başkalarıyla etkileşim kurma, problem çözme ve duygusal konular gibi birçok konuda farkındalık kazanmalarına yardımcı olmakta hem de kendi düşünce süreçleri ve duyguları ile ilgili onaylama, farkındalık ve içgörü kazanmalarını amaçlayan bir yaklaşımdır (Khalik, 2017; Stamps, 2003). Bibliyoterapi, okuyucunun empati ve çeşitlilik anlayışı geliştirmesine yardımcı olmak için edebiyatı kullanan bir stratejidir (Gavigan & Kurtts, 2011). Her ne kadar zorbalığın azaltılmasında bibliyoterapinin etkisini inceleyen oldukça az sayıda araştırma olsa da araştırmacılar ve uygulayıcılar zorbalığı azaltmak için genellikle çocuk kitaplarını ve hikâyeleri önermektedir (Andreou, Paparoussi & Gkouni, 2013).

Spencer (2013) ve Dirks (2010), zorbalıkla mücadelede bibliyoterapi müdahalesinin çocukların tutum ve davranışlarına olumlu etkileri olduğunu belirtmektedir. Spencer (2013) bibliyoterapi ve didaktik öğretimin birinci sınıf öğrencilerinin zorbalık algısı ve zorbalık durumundaki rol ve sorumluluk algıları üzerindeki etkilerini araştırdığı çalışmada, zorbalık karşıtı derslerden sonra öğrencilerin 'seyirci', 'zorba' ve 'mağdur' gibi derse özgü kavramları ve beklenen rollerini daha iyi anladıklarını ortaya koymuştur. Dirks (2010) bibliyoterapinin öğrenciler arasında empati ve anlayışı geliştirdiğini vurgulamıştır.

Öğretmenler akran zorbalığı sınıfta görülmeden öğrencilere zorbalıkla ilgili çocuk kitapları okuyarak ön etkin (proaktif) biçimde zorbalığa müdahale edebilir, zorbaca davranışları tanıtabilir ve zorbalık karşısında nasıl tavır alınması gerektiğini sınıfa öğretebilirler. Diğer bir deyişle, öğretmenler, sınıflarında akran zorbalığıyla uğraşırken nitelikli çocuk edebiyatını kullanarak zorbalık davranışlarını ortaya çıkmadan ya da ilerlemeden önce engelleyebilirler. Zorbalar ve mağdurlar, sorunun ne olduğunu, nasıl çözüleceğini belirlemek için çocuk kitabındaki benzer bir durumu okuyabilir ve kendi yaşantılarına yansıtabilirler. Öğretmenler özellikle şiddet, çatışma ve zorbalık gibi sorunların çözümünde bibliyoterapi yöntemini kullanmak için sınıf kütüphanelerini zenginleştirebilirler.

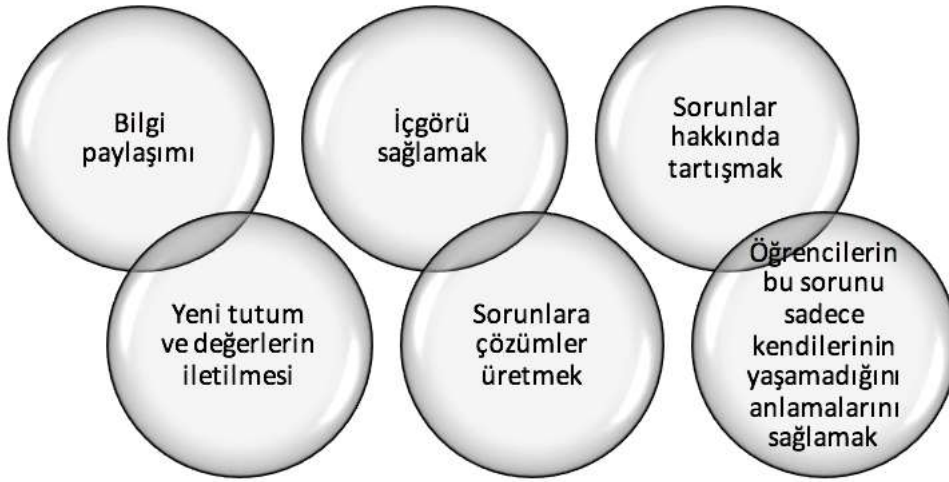
### **Bibliyoterapinin Amacı ve Kullanıldığı Alanlar**

Bibliyoterapi hem ruh sağlığı çalışanları hem de eğitimciler tarafından farklı konularda, farklı yaş gruplarında ve farklı sorunların çözümünde başvurulan etkili bir yöntemdir. Bibliyoterapi eğitim alanında *düzeltilici* veya *önleyici* amaçlarla kullanılabilir. Bibliyoterapi düzeltme amacıyla kullanılacaksa, öğretmen, rehber öğretmen veya kütüphaneci, öğrencinin yaşadığı duruma benzeyen bir durumu gösteren bir kitap sunarak öğrencinin algılanan bir sorununu çözmeye odaklanır. Dolayısıyla, öğrenci kitabı okuduğunda, sorunlarını çözmeye yardımcı olan bir kavrayış (içgörü) kazanır. Bibliyoterapi önleme amacıyla kullanılacaksa, gelecekte ilgilenmesi gereken bir sorunla ilgili bir kitap okumaya yöneliktir (Onidoma, 2017). Bir çocuk hikâye ile bağlantı kurabiliyorsa ve duygusal sağlığında olumlu bir değişiklik gerçekleşiyorsa bibliyoterapinin başarılı ve faydalı olduğu söylenebilir (Carlson, 2001). İlgili alan yazından yola çıkarak bibliyoterapi çalışmalarının etkin olarak kullanılabileceği alanlar, konular ve yaş düzeyleri aşağıda sıralanmıştır:

- Hem küçük yaşlardaki çocuklarla hem de ergenlerle (Pardeck & Pardeck, 1984),
- Öğrencilere empatiyi (Jolliffe & Farrington, 2011) ve hoşgörülü olmayı, başka bireylerin farklılıklarını anlamaları ve kabul etmeyi öğretmek amacıyla (Gavigan & Kurtts, 2010),
- Öğrencilerin sınıf içi davranışlarında olumlu değişiklikler yapılmasında (Swantic, 1986),
- Problem durumlarını fark etmede (Harbaugh, 1985),
- Öğrencilere kariyer danışmanlığı sağlamada (Eliasa & Iswanti, 2014),

- Kişisel zorluklarla ilgili iç görü kazanmada (Heath ve ark. 2005), öğrencilerin duygusal sorunlarını çözmeye (Rahill, 2002) ve kişisel sorunların üstesinden gelmede (Morawski & Gibert, 2000).
- Saldırganlık davranışlarını azaltmada (Shechtman, 1999).
- Öğrencilerin sosyal becerilerini geliştirmek ve gelişimsel zorluklarını gidermek için öğretmen ve ebeveynlere bir yardımcı yöntem olarak (Forgan, 2002),
- Bireylerin kendilerini ve durumlarını anlamaları, problemlerini çözmeleri için bilgi sağlamada (Jack & Ronan, 2008) ve
- Akran zorbalığına müdahale programlarında (Andreu ve ark. 2013; Danielson & LaBonty, 2009; Freeman, 2016; Gregory & Vessey 2004; Jack & Ronan, 2008; Janaviciene, 2010; Moulton ve ark. 2011; Van Batavia, 2012) bibliyoterapi kullanılabilir.

Figür 1'de özetlendiği üzere bibliyoterapi kullanarak yapılan eğitimin amaçları şu şekilde sıralanmaktadır: (a) sorunlar hakkında bilgi vermek, (b) sorunlara yönelik içgörü sağlamak, (c) sorunlar hakkında tartışmaya teşvik etmek ve asıl sorunun ne olduğunu bulmalarını sağlamak, (d) sorunları yeni tutum ve değerlerle ilişkilendirmek, (e) başkalarının da benzer sorunlarla uğraştığına dair bir farkındalık yaratarak rahatlamalarını sağlamak ve benlik saygısının artırılması, ve (f) yeni/alternatif sorun çözme yollarının öğretilmesi ve telkin edilmesi (Baruth & Burggraff, 1984; McMillen & Pehrsson, 2010) .



Figür1. Bibliyoterapinin amaçları

Bibliyoterapi, çeşitli alanlarda müdahale etme potansiyeline sahiptir. Bibliyoterapinin faydaları şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Başkalarının da benzer sorunlarla karşı karşıya kaldığına dair bir farkındalık,
2. Sorunlara alternatif çözüm önerileri olduğunu öğrenmek,
3. Sorunlar hakkında konuşma özgürlüğünün gelişimi,
4. Problem çözme becerilerinin gelişimi,
5. Olumlu bir benlik kavramının daha fazla geliştirilmesi,
6. Duygusal veya zihinsel stresin giderilmesi,
7. Benlik imajının gerçekçi ve doğru olarak gelişimi,
8. İlgili alanlarının benliğin ötesinde gelişmesi,
9. İnsan davranışının daha iyi anlaşılmasının sağlanması (Maich & Kean, 2004, s. 9).

#### **Bibliyoterapi oturumlarının yapısı (aşamaları)**

Bibliyoterapi uygulamaları genelde ön okuma, amaca dönük okuma (yönlendirilmiş), okuma sonrası tartışma ve takip etkinliklerini içerir. Etkili bibliyoterapi için; amaca dönük okuma, tartışma ve hikâye karakterlerini gerçek yaşamla bağdaştırmaya dönük etkinlikler yapılması önemlidir (Gavigan & Kurtts, 2011).

Heath ve arkadaşları (2005) hikâyenin öğrencilerle paylaşımını *ön okuma etkinlikleri*, *rehberli okuma etkinlikleri*, *kapanış etkinlikleri* ve *okuma sonrası etkinlikleri* olmak üzere dört oturuma ayırmışlardır.

- *Ön okuma ya da okuma öncesi etkinlikleri* kısmında kitap gösterilip, öğrencilerden konusunu tahmin etmeleri istenir, kitapta geçen karakterler tanıtılır ve öğrencilerin bu konudaki bilgi ve deneyimleri sorulur.



- *Rehberli okuma etkinliği* sırasında kitap çocuklara okunur, onlara düşünceleri için fırsat tanınır, hikâye ile bağlantı kurmalarını sağlamak için sorular sorulur, hikâye tamamlanırken duygularını yansıtmaları için fırsat tanınır.
- *Kapanış etkinliklerinde* öğrencilerin duygularını ve tepkilerini anlamak ve onları dengelemek önemlidir. Bunun için öğrencilerin duygu durumuna bağlı olarak tartışma devam ettirilebilir, tehdit edici olmayan bir konuya geçilebilir ya da gevşeme hareketleri yaptırılabilir.
- *Okuma sonrası etkinliklerde* amaç öğrencilerin duygusal gelişim sürecini teşvik etmek, hikâyeyi kavrama düzeylerini bulmak ya da bibliyoterapi sürecine kapanış yapmak olabilir. Bu aşamada karakterlerin duygusal tepkilerini tartışılabilir ya da öğrencilere duygu ve düşüncelerini ortaya çıkarıcı sorular sorulabilir yaptırılabilir. Ayrıca, bu aşamada öğrenme sürecini güçlendirmek için öğrencilere çizim yaptırılabilir, günlük tutturulabilir, hikâyeye farklı bir son yazdırılabilir, aynı konuda farklı bir hikâye yazdırılabilir, rol yaptırılabilir, drama yaptırılabilir, oyun ya da sanat terapisi gibi çeşitli terapi yöntemleri uygulanabilir ya da hikâye ile ilgili sesli okumalar ya da hikâyeden seçilen çarpıcı okumalar yaptırılabilir. Seçilen okuma sonrası etkinliklerin öğrencilerin hikâye ile iletişim kurmasına yardımcı olmalı, öğrenciler için kişisel anlam taşımalı, duygusal gelişme ve iyileşmeye olanak sağlamalıdır (Heath ve ark., 2005).

Heath ve arkadaşlarının oturumlarına uygun olarak hazırlanan ve Çankırı'da bir özel okulda gerçekleştirilen bibliyoterapi uygulaması EK-1'de sunulmuştur.

### **Bibliyoterapi ile Akran Zorbalığıyla Baş Etme Konusunda Kullanılacak Kitapların Seçimi İçin Ölçütler**

Çocukların okuması için ya da çocuklara okumak için seçilen kitaplar, onların gereksinimlerine ve okulda yaşanan zorbalık durumları konusunda farkındalık oluşturmaya uygun olmalıdır. Doğru çocuk kitabını seçmek, kitabı çocuğun ihtiyacıyla eşleştirmek, bibliyoterapinin etkili olması için en temel ve en önemli adımdır (Daniel, 2014; Pardeck & Pardeck, 1984). Çocuk kitaplarını araştırmak ve anlamak için içerik analizi kullanılarak birçok araştırma yapılmıştır. Çocuk kitaplarının nasıl seçilmesi gerektiği konusundaki alan yazın incelendiğinde geçmişten günümüze pek çok farklı bakış açısına rastlanmıştır. Bu çalışmada farklı bakış açıları incelenerek, özellikle akran zorbalığına ilişkin çocuk kitaplarını analiz etmek ve zorbalık olaylarını çözmede çocuk kitaplarının nasıl ele alınacağına dair ölçütler sunulmaktadır.

Bibliyoterapi için kitap seçme konusundaki eski ve temel niteliğindeki çalışmalardan birinde Rubin (1978) yedi ölçüte dikkat edilmesini önermektedir: (1) tanıdık okuma materyalleri kullanılmalıdır, (2) okuma malzemelerinin uzunluğu göz önünde tutulmalıdır; fazladan detay ve durumları içeren karmaşık malzemelerden kaçınılmalıdır, (3) konular veya sorunlar göz önünde bulundurulmalıdır; materyaller konuyla ilgili olmalıdır— mutlaka özdeş olmak zorunda değildir, (4) çocuğun okuma becerileri göz önünde bulundurulmalıdır; çocuklar okumayı bilmiyorlarsa veya okumakta zorluk çekiyorlarsa, kitap yüksek sesle okunabilir; (5) çocuğun duygusal ve kronolojik yaşı göz önünde bulundurulmalıdır; (6) çocukla aynı duyguları veya ruh halini anlatan materyaller seçilmelidir ve (7) görsel-işitsel materyallere, basılı materyallerle aynı derecede yer verilmelidir.

Heath ve ark. (2005) bibliyoterapi sırasında izlenebilecek adımları şu şekilde sıralamıştır:

1. Hikâyeyi okumadan önce yabancı kelime ve kavramlar gözden geçirilmeli,
2. *Okuma öncesi etkinliği* ya da hikâye hakkında sorulan sorularla (örneğin kitabın kapağını göstermek ve hikâyede ne olacağını tahmin etmelerini istemek olabilir)
3. *Okuma*: Çocukların ilgisi hikâyeye çekilmeli (çocukların ilgisinin artması hikâye karakterlerini daha çok merak etmelerini sağlar). Hikâyenin belirli yönlerinin kişisel yaşamlarıyla örtüşmesi oranında çocukların bibliyoterapiye katılımı da artar, çocuklar kendilerini karakterin yerine koymaya başlarlar.
4. *Tartışma ve takip etkinlikleri*: Hikâyenin sonunda, ana mesajların üzerinde durulmalı. Çocuklar bibliyoterapinin kendi düşünce ve tutumları üzerinde oluşturduğu değişiklik hakkında konuşmaya ve uygulamaya teşvik edilmeli, hikâye sonrası tartışmalar ve etkinlikler oluşturularak hikâyenin ana mesajı ile kendi yaşamları arasındaki bağlantı sağlanmalıdır. Ayrıca hikâyeye ilgili bir poster paylaşılabilir ve hikâyenin en sevdikleri bölümünü tartışmalarını istenebilir.

Benzer şekilde Pehrsson ve McMillen (2005) bibliyoterapi kitaplarını seçmede kuramsal çerçeve, terapötik bağlam, bireyin ihtiyaçları ve durumu, bireyin gelişim düzeyi ve tedavinin gelişim aşamasının dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Pehrsson ve McMillen (2007) bibliyoterapi uygularken ve materyal seçerken danışmanların uyması gereken kuralları şu şekilde sıralamışlardır: (1) Her kitap kullanılmadan veya önerilmeden önce okunmalıdır; (2) güncel, güvenilir ve en önemlisi bireylerin ihtiyaçları ile alakalı olmalıdır; (3) kültürel saygı ve kapsayıcılık içeren materyalleri seçilmelidir, (4) süreç kolaylaştırılmalı ve etkinliği değerlendirmek için takip edilmelidir, (5) kurgusal ve kurgusal olmayan kitapların seçiminde ve kullanımında danışman eğitimi ve denetimi yapılmalıdır.

Detrixhe (2010), bibliyo-terapötik amaçlar için bir kitap seçerken uyulması gereken kuralları şu şekilde sıralamaktadır: (1) anlatı ve karakterler, öğrenmeyi ve tanımlamayı teşvik etmek için okuyucunun durumunu mümkün olduğunca doğru yansıtmalıdır, (2) günümüzde geçen kitaplar için en iyisidir, (3) gerçekçi olmalıdır, (4) okuyucunun dini inançlarını veya değerlerini rencide etmemelidir, (5) edebi değeri olmalıdır, (6) açık ve kısa olmalıdır ve (7) belirli sorunlara özel çözümler sunmalıdır (Detrixhe, 2010, s. 65).

Moulton, Heath, Prater ve Dyches (2011), bir kitabı çocuklara okumadan önce tararken profesyonellerin, (1) karakterlerin cinsiyeti, (2) zorbalık türü/türleri (3) karakterlerin zorbalıktaki rolü (yani, zorbalar, mağdurlar, seyirciler), (4) yetişkinlerin

zorbalık durumundaki rolü ve (5) başa çıkma stratejileri gibi çeşitli değişkenleri göz önünde bulundurmaları gerektiğini belirtmişlerdir.

Zorbalık konusundaki resimli çocuk kitaplarını incelemek ve bibliyoterapi için uygunluğunu tartışmak için uluslararası düzeyde birçok araştırma bulunurken, Türkiye’de bu konuda yapılmış oldukça sınırlı sayıda araştırmaya rastlanmıştır. Bu çalışma “Bibliyoterapi ve Yaratıcı Drama Temelli Akran Zorbalığını Önleyici Öğrenci Programı Geliştirme Çalışması” ve “Akran zorbalığıyla baş etmek mümkün mü? Zorbalığı Önlemede Bir Öğretmen Programı Geliştirme Çalışması” adlı Bilimsel Araştırma Projelerinin (BAP) bir parçası olup, ilkököl öğrencilerinin zorbalık davranışlarıyla mücadele de zorbalık-karşıtı okul ortamının yaratılması amacıyla öğretmenler tarafından bibliyoterapi uygulamaları sırasında kullanılacak, 6-11 yaş grubuna uygun, zorbalık, duygular ve farklılıklar temalarında yazılmış resimli hikâye kitapları incelenmiş ve farklı yaş grupları göz önünde tutularak her bir temada en az dört kitap belirlenmiştir. Seçilen kitapların listesi EK-2’de sunulmuştur.

### Yöntem

Bu çalışmada bibliyoterapinin akran zorbalığını önleme ve duygu kontrolünü öğretmedeki etkinliği konusunda farkındalık yaratmak için nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. Bu çalışmada çocuk kitaplarını araştırmak ve anlamak için akran zorbalığı konusundaki kitaplar içerik analiziyle incelenmiştir. İçerik analizinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Çocuk kitaplarında zorbalık nasıl ele alınmakta ve zorbalık sorunları nasıl çözülmektedir?
2. Çocuk kitaplarında farklılıklara saygı konusu nasıl ele alınmaktadır?
3. Çocuk kitaplarında sosyal beceriler nasıl kazandırılmaya çalışılmaktadır?

Veri analizi sırasında 2007-2019 yılları arasında, duygular (54), farklılıklara saygı (67) ve zorbalık konularında (34), 45 farklı yayınevi tarafından Türkçe olarak basılan ve 6-12 yaş grubuna uygun resimli çocuk kitapları dört alan uzmanı tarafından incelenerek çeşitli değişkenler açısından kodlanmıştır. Kitap isimleri, yazarları basım tarihleri ve basım yıllarını içeren liste EK-2’de bulunabilir. Kodlama yazarlar tarafından oluşturulan ortak bir şablon üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Zorbalık, duygular ve farklılıklara saygı konusundaki üç farklı kategorideki kitapların içerik analizini yapmak için yine konu alanına uygun farklı değişkenler seçilmiştir. Zorbalık konusundaki kitaplar, zorbalık türü, zorbalığın görüldüğü yer, zorbalığın sıklığı, zorbanın fiziksel ve psikolojik özellikleri, mağdurun fiziksel ve psikolojik özellikleri, izleyicilerin psikolojik özellikleri, karakterler arasında güç dengesizliği olup olmaması, izleyicilerin ve yetişkinlerin zorbalığa müdahalesi, mağdurun zorbalığa tepkisi, kitabın zorbalıkla ilgili örtük/yanlış mesajlar içerip içermemesi ve kitapta zorbalığın çözülme durumuna göre incelenmiştir. Duygular konusundaki kitaplar, ana karakterin fiziksel ve psikolojik özellikleri, ne tür bir duygusal sorunun işlendiği, hikayenin geçtiği yer, karakterin duygularını ifade etme şekli, yetişkinlerin karakterin duygularına verdikleri tepkiler, diğer karakterin ana karakterin duygularına verdikleri tepkiler, duygusal sorunlarla ilgili örtük/yanlış mesajlar içerip içermemesi ve duygusal sorunların çözülmesiyle çözülmemesi bakımından incelenmiştir. Farklılıklara saygı konusunda kitaplar ise, ana karakterin fiziksel ve psikolojik özellikleri, hikayenin geçtiği yer, ne tür bir farklılık konusunun işlendiği, yetişkinlerin ve diğer karakterlerin karakterin farklılıklarına yönelik tepkileri ve farklılıklara saygı konusunda örtük/yanlış mesajlar içerip içermemesi açısından incelenmiştir. Dört araştırmacının kodlamaları frekans tabloları şeklinde özetlenmiştir.

Bibliyoterapiye uygun olduğu düşünülen kitaplar arasından projede kullanılacak kitapların seçiminde öncelikle (1) çocuğun hikâyede geçen kahramanla özdeşleşmesini sağlayacak olayların yer almasına, (2) hikâyelerdeki resimlerin ve yazıların öğrencilerin yaş ve düzeyine uygun olmasına, (3) öğrenciyi okumaya teşvik etmesine, (4) didaktik bir dille yazılmamış olmasına, (5) hikâyedeki sorunun gerçekçi yollarla çözülmüş olmasına, (6) kitabın yeni zorbalık yöntemleri öğretmiyor olmasına, (7) kitabın olumsuz mesajlar içermemesine, (8) kitabın sayfa sayısının ve yazı puntosunun öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap vermesine, (9) hikâyelerdeki (varsa) yetişkinlerin rollerine ve (10) en önemlisi de kitabın piyasada bulunabilirliğine odaklanılmıştır.

### Bulgular

Bu çalışmada zorbalık davranışlarına müdahalede kullanılacak, Türkiye’de basılan, resimli çocuk kitapları detaylı olarak analiz edilerek ve bibliyoterapi sırasında kullanılacak resimli çocuk kitaplarının bir listesi oluşturulmuştur EK-1.

Zorbalık konusundaki resimli çocuk kitapları karakterlerin türü açısından incelendiğinde (Tablo 1), kitaplardan 19’unun insan karakteri, 12’sinin hayvan karakteri ve 3’ünde hem kız hem erkek karakterlerinden oluştuğu görülmüştür. Bibliyoterapi sırasında bireylerin karakterlerle özdeşim yapabilmesi için kitaplardaki karakterle aynı yaşlarda olması ve benzer yaşantılara sahip olması önemlidir. İnsan karakterine sahip kitapların sayısının daha çok olması bu bakımdan önemlidir. Kitaplardaki zorbalıkların cinsiyetleri incelendiğinde, 3’ünde kız, 10’unda erkek ve 6’sında da hem kız hem erkek olarak bulunmuştur. Zorba karakterlerin çoğunun erkek olduğu dikkati çekmektedir.

Zorbalık davranışlarında, yetişkinlerin ve izleyicilerin varlığı ve zorbalığa tepkileri, müdahaleleri de önemlidir. 34 kitaptan, 31'inde yetişkinlere yer verildiği, bu yetişkinlerin çoğunlukla öğretmen, ebeveyn ve aile üyelerinden olduğu ve hikayelerin çoğunda birden fazla yetişkinin yer aldığı görülmüştür. Zorbalıkla ilgili 34 çocuk resim kitabının 21'inde zorbalığa tanık olan izleyicilerin olduğu ve 15 kitapta izleyicilerin öğrencinin sınıf arkadaşı ya da oyun arkadaşları olmak üzere akran grubundan olduğu bulunmuştur (Tablo 1).

Resimli kitaplardaki zorbaların diğer fiziksel özellikleri incelendiğinde (Tablo 2), zorbaların mağdurlara göre çoğunlukla iri ya da daha uzun boylu olduğu görülmüştür. Zorbaların psikolojik özellikleri incelendiğinde ise zorbaların çoğunlukla empati kurma yeteneğinden yoksun, saldırgan ve kendine güvenen bireyler olarak betimlendiği görülmüştür.

Tablo 1

*Zorbalık konusundaki resimli çocuk kitaplarda geçen karakterlerin demografik özellikleri*

Değişkenler		f
Karakterin türü	İnsan	19
	Hayvan	12
	Karışık	3
Zorbanın cinsiyeti	Kız	3
	Erkek	10
	Karışık	6
	Bilinmiyor	15
Hikâyede yetişkin	Var	31
	Yok	3
Hikâyede geçen yetişkinler kimler	İnsan dışında karakterler	6
	Öğretmen	11
	Aile üyeleri	6
	Ebeveyn	12
	Diğer	7
Hikâyede izleyici	Var	21
	Yok	13
Hikâyede geçen izleyiciler kimler	Akran grubu	15
	Diğer	6

Mağdurun fiziksel özellikleri incelendiğinde (Tablo 2), genellikle zorbalara göre daha kısa, ufak tefek olduğu görülmektedir. Mağdurun yaşça küçük olması, gözlük kullanımı ve kekemelik gibi farklı özelliklere sahip olması da zorbalığa uğrama sebeplerinden biridir. Burada diğer kategorisi ayağı aksamak, okuma gücünü çekmek gibi daha az yaygın olan bireysel farklılıklar için kullanılmıştır. Mağdurun psikolojik özellikleri incelendiğinde çoğunun kendine güvensiz, boyun eğici/itaatkâr, çekingen, içine kapanık olduğu görülmüştür.

Literatürde karakterler arası güç dengesizliği de zorbalığın önemli nedenlerinden birisi olarak verilmiştir, güç dengesizliği açısından 34 kitap incelendiğinde 16'sında çeşitli nedenlerle zorba ile mağdur arasında güç dengesizliği görülmüştür (Tablo 2).

Tablo 2

*Zorbalık konusundaki resimli çocuk kitaplarda geçen karakterlerin fiziksel ve psikolojik özellikleri*

Değişkenler		f
Zorbanın fiziksel özellikleri	Uzun	8
	İri	15
	Kilolu	2

	Güzel/yakışıklı	2
	Diğer	4
	Bilgi yok	14
Zorbanın psikolojik özellikleri	Empati kurma yeteneği gelişmemiş	30
	Kendine güvenen	17
	Popüler havalı	4
	Saldırgan	20
	Farklılıklara saygı göstermez	12
	Diğer	9
	Bilgi yok	1
Mağdurun fiziksel özellikleri	Kısa	6
	Yaşça küçük	3
	Minyon (ufak/tefek)	7
	Farklı özelliklere sahip kekemelik, gözlük kullanma, diş aparatı kullanma vb.)	3
	Uzun boylu	2
	Diğer	7
	Bilgi yok	7
Mağdurun psikolojik özellikleri	Boyun eğici/itaatkâr	9
	Kendine güvensiz	17
	Çekingen	13
	Utangaç	3
	İçine kapanık	5
	Başarılı	2
	Diğer	6
	Bilgi yok	7
İzleyicilerin psikolojik özellikleri	Boyun eğici/itaatkâr	5
	Empati kurma yeteneği gelişmemiş	7
	Farklılıklara saygı göstermez	3
	Kendine güvensiz	2
	Kendine güvenen	2
	Girişken	5
	Diğer	5
	Bilgi yok	18
Karakterler arası güç dengesizliği var mı?	Var	16
	Yok	18

İzleyicilerin psikolojik özellikleri de, onların zorbalığa müdahalesini sağlayan ve zorbalığın sonlandırılmasında kilit rol oynayan değişkenlerden biridir. İzleyicilerin psikolojik özellikleri incelendiğinde (Tablo 2), çoğunluğunun empati kurma yeteneği gelişmemiş, boyun eğici/itaatkâr ya da tam tersi girişken oldukları görülmüştür.

Tablo 3 çocuklu resim kitaplarında görülen zorbalık türü ve mağdurların, izleyicilerin ve yetişkinlerin zorbalığa verdiği tepkileri göstermektedir. 34 kitabın 25'inde doğrudan zorbalık, 3'ünde dolaylı zorbalık ve 6'sında ise her iki zorbalık türüne birden rastlanmıştır. Kitaplar zorbalık alt türleri açısından incelendiğinde 17'sinde fiziksel, 20'sinde sözel, 8'inde ilişkisel, 15'inde ise birden çok çeşidin birlikte bulunduğu görülmüştür.

Tablo 3 zorbalığın en çok sınıfta, okul bahçesinde ve yetişkin gözetimi olmayan yerlerde olduğunu göstermektedir. Okul Kitaplarda geçen zorbalık davranışlarını tekrarlanma durumuna göre incelendiğinde, 29 kitapta zorbalık davranışlarının bir defadan fazla tekrarlandığı bulunmuştur.

Zorbalık davranışlarının durmasında izleyicilerin aktif olarak karşı koyması ve zorbadan yana tavır almaması zorbalığın sonlandırılması için ve ileride tekrarlamaması açısından önemlidir. Bu bakımdan 21 resimli çocuk kitabı izleyicilerin zorbalığa vermiş olduğu tepkiler açısından incelendiğinde, izleyicilerin zorbadan yana ya da mağdurdan yana tavır almayı daha çok tercih etikleri görülmüştür. Bir yetişkine haber verme ve görmezden gelme frekansı daha düşük olan eylemler olarak karşımıza çıkmaktadır. 8 kitapta ise izleyicilerin müdahalesi ya da tepkisi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır.

Zorbalık davranışlarına erken müdahalede ve ilerlememesinde yetişkinlerin davranışları da önemli bir yer tutmaktadır. Yetişkinlerin yer aldığı 31 resimli çocuk kitabı yetişkinlerin zorbalığa verdikleri tepkiler bakımından incelendiğinde, en çok tekrarlanan tepkilerin sırasıyla mağdura zorbalıkla baş etme yolları önermek, zorbayı cezalandırmak, hafife almak ve görmezden gelmek olduğu görülmüştür (Tablo 3).

Mağdurun zorbalığa tepkileri incelendiğinde, resimli çocuk kitaplarında en çok karşılaşılan tepkilerin sırasıyla kimseye bir şey söylememek, birine anlatmak, yüksek sesle 'Hayır' diyerek zorbayı durdurmak, kabullenmek ve umursamamak olduğu görülmüştür.

Zorbalık konusundaki resimli çocuk kitapları ayrıca zorbalıkla ilgili örtük ya da yanlış mesajlar içermeleri, zorbalık davranışının sonlanması ve bibliyoterapiye uygunluğu açısından da incelenmiştir (Tablo 3). Kitaplardan 24'ünün örtük ya da yanlış mesaj içermediği, 9'unda ise bu tür mesajların bulunduğu görülmüştür. 34 kitaptan 32'sinde zorbalık çözümlendiği ya da sona erdiği bulunmuştur.

Tablo 3

*Resimli çocuk kitaplarında görülen zorbalık türü, sıklığı, yeri ve zorbalıkla başa çıkma stratejileri*

Değişkenler	f	
Zorbalık türü	Doğrudan	25
	Dolaylı	3
	Her ikisi	6
Zorbalık alt türü	Fiziksel	17
	Sözel	20
	İlişkisel	8
	Karışık	1
Zorbalığın görüldüğü yer	Sınıf	14
	Okul bahçesi	14
	Okul servisi	3
	Yetişkin gözetimi olmayan yerde	5
	Diğer	19
Zorbalığın sıklığı	Tekrarlamıyor (Bir/ iki defaya mahsus)	4
	Tekrarlıyor (bir defadan fazla)	29
	Bilgi yok	1
İzleyicilerin zorbalığa müdahalesi	Zorbadan yana tavır alma	7
	Mağdurdan yana tavır alma	8
	Görmezden gelme,	4
	Yetişkine haber verme	4

	Diğer	7
	Bilgi yok	8
Yetişkinlerin zorbalığa müdahalesi	Mağdura zorbalıkla baş etme yolları önermek	11
	Zorbayı cezalandırmak	4
	Hafife almak	2
	Görmezden gelmek,	2
	Diğer	6
Mağdurun zorbalığa tepkisi	Birine anlatmak	6
	Kimseye bir şey söylememek	9
	Yüksek sesle 'Hayır' diyerek zorbayı durdurmak	5
	Umursamamak/ Zorbayı görmezden gelmek	4
	Kabullenmek / olağan olarak görmek	5
	Diğer	12
Zorbalıkla ilgili örtük/yanlış mesajlar içeriyor mu?	Evet	9
	Hayır	24
Zorbalık çözümlendi mi?	Evet	32
	Hayır	2

Duygusal sorunlarla ilgili 54 resimli çocuk kitabı karakterlerin demografik özellikleri bakımından incelendiğinde (Tablo 4), karakterlerin 30'unun insan 20'sinin ise hayvan olduğu görülmüştür. Bibliyoterapi sırasında çocukların kitaplarda geçen karakterlerle özdeşlik kurması açısından hikâye kahramanının kendilerine benzemesi önemlidir. İncelenen resimli çocuk kitaplarında, hikâye kahramanlarının çoğunun kız ve erkek çocuktan oluşması kitapların bibliyoterapiye uygunluğunu gösteren önemli bulgulardan biridir.

Çocuklar duygusal sorunlarla başa çıkmayı öğrenirken, yetişkinlerin bu konudaki yardımları önemli olmakla birlikte bazen yetişkinler çocukların duygusal problemlerine nasıl tepki vereceklerini bilememekte ya da çocuklar aileleriyle duygusal sorunlarını paylaşmak istememektedir. Bibliyoterapi yetişkinlerin duygusal sorunların çözümündeki önemini vurgulamak ve çocuklara ebeveynleri ile yaşadıkları sorunları paylaşmaları açısından da yardımcı olabilir. 54 resimli kitabının, 47'sinde yetişkin bireylerin olması bu bakımdan önemlidir. Hikâye kitaplarındaki yetişkinlerin kimliği incelendiğinde, hikayelerde geçen yetişkinlerin çoğunlukla aile üyelerinden ve öğretmenlerden oluştuğu görülmüştür.

Tablo 4

*Duygularla ilgili kitaplardaki karakterlerin demografik özellikleri*

Değişkenler		f
Ana karakterin türü	İnsan	30
	Hayvan	20
	Karışık	4
Ana karakterin cinsiyeti	Kız	14
	Erkek	14
	Bilinmiyor	6
Yetişkinler	Var	47
	Yok	7
Yetişkinler kimler	Yetişkin hayvan	6
	Öğretmen	12

Aile üyeleri	26
Danışman	4
Doktor	3
Komşu	3
Ev sahibi	3
Diğer	6

Tablo 5'de duygusal problemlerle ilgili resimli çocuk kitaplardaki karakterlerin fiziksel ve psikolojik özellikleri incelendiğinde, karakterlerin belirgin bir fiziksel özelliğinin olmadığı ancak psikolojik özellikler arasında kendine güvensizlik ve öfkenin önemli bir sorun olduğu görülmektedir. Fiziksel görünüm farklılıklarının (gözlük kullanma, diş protezi taşıma, çok uzun boylu ya da kısa boylu olma, çok zayıf ya da çok şişman olma vb.) akranlar arasında alay, aşağılama ve zorbalık davranışlarına neden olabileceği ve buna bağlı olarak bireylerde duygusal problemlerin ortaya çıkabileceği literatürde sıkça geçmekle birlikte, duygusal sorunlara değinen resimli çocuk kitaplarında ana karakterlerdeki fiziksel görünüm farklılıklarına yeterince yer verilmemesi önemli bir sorundur.

Tablo 5

*Duygusal problemlerle ilgili resimli çocuk kitaplardaki karakterlerin fiziksel ve psikolojik özellikleri*

Değişkenler	f	
Ana karakterin fiziksel özellikleri	Normal	5
	Minyon/ufak tefek	4
	Küçük	5
	Kilolu	3
	Güzel/yakışıklı	3
	Engelli	1
	Diğer	13
	Bilgi yok	18
Ana karakterin psikolojik özellikleri	Empati kurma yeteneği gelişmemiş	4
	Empati kurma yeteneği gelişmiş	4
	Utangaç	4
	İçine kapanık	6
	Korkak	6
	Aşırı hassas	6
	Çekingen	9
	Kendine güvenen	4
	Kendine güvensiz	15
	Saldırgan	4
	Öfkeli	10
	Diğer	15
Bilgi yok	3	

Tablo 6'da resimli çocuk kitaplarında ele alınan duygusal sorunlar, hikayelerin geçtiği yeri ve hikayelerde örtük mesaja yer verilip verilmediği görülebilir. Resimli çocuk kitaplarında en çok işlenen duygular mutsuzluk (20), kızgınlık/öfke (19) ve endişe/kaygı (15) olarak belirlenmiştir. Hikayeler en çok evde (30) ve okulda (19) geçmektedir. 54 kitaptan 6'sı örtük mesajlar

içermektedir. Bibliyoterapi sırasında kullanılacak kitapların” erkekler ağlamaz”, “duygusal sorunlar önemli değildir”, “duygusal sorunlar utanılacak bir şeydir”, “duyguları ifade etmek yanlış” gibi örtük mesajlar içermesi bibliyoterapi sırasında istenen etkinin oluşmasını önleyecektir, bu bakımdan hikâye kitaplarının örtük mesajlar açısından incelenmesi bibliyoterapiye uygunluk bakımından diğer önemli kriterlerden biridir. Ayrıca duygusal sorunların çözülmesi de çocukların sorunların çözüm yollarını öğrenmeleri ve duygusal problemlerin, önemsemeleri açısından önemlidir. İncelenen 54 kitaptan, neredeyse tamamında (53) duygusal problemlerin çözülmesi bibliyoterapi açısından önemlidir.

Tablo 6

*Resimli çocuk kitaplarında görülen duygusal sorun, hikâyenin geçtiği yer ve örtük mesajlar*

Değişkenler	f	
Ne tür bir duygusal sorun yaşanmakta	Endişe/Kaygı	15
	Kızgınlık/Öfke	19
	Yetersizlik	5
	Uykusuzluk	3
	Mutsuzluk/Üzüntü	20
	Korku	11
	Umutsuzluk	2
	Pişmanlık	5
	Dışarı çıkma fobisi/ Okul fobisi	6
	Diğer	15
Hikâyenin geçtiği yer	Okul	19
	Ev	30
	Dışarı	14
	Diğer	7
Duygusal sorunlarla ilgili örtük/yanlış mesajlar içeriyor mu?	Evet	6
	Hayır	46
Duygusal sorunlar çözümlendi mi?	Evet	53
	Hayır	0
	Diğer	1

Başta ana karakterin, yetişkinlerin ve izleyicilerin duygusal sorunlarla baş etme stratejileri ve bu konuda çocuklara sunulan yardım önemlidir. Tablo 7 incelendiğinde, duygusal soruna sahip çocukların çoğunlukla birine anlatarak ya da ağlayarak duygusal sorunlarını çözmeye çalıştıkları görülmektedir. Kendini suçlamak ve bağırarak diğer en çok tercih edilen davranışlar listesindedir. Kitapların duygusal sorunlarla baş etme de iyileştirici etkisini görebilmemiz için, sorumların çözümün de karakteri edilgen olmaktan çıkarıp etken bir hale getirmenin önemi açıktır. Kitaplarda yetişkinlerin çocukların duygusal sorunlarında, en çok onların duyguları üzerine konuşarak yardım ettikleri görülmektedir. Bibliyoterapi çalışmaları açısından bu bulgu önemlidir. Diğer karakterler incelendiğinde ise en çok yardım etmeyi tercih ettikleri, bunu nasihat ve dalga geçmenin izlediği görülmüştür.

Tablo 7

*Duygularla ilgili kitaplarda geçen karakterlerin duygusal sorunlara tepkileri*

Değişkenler	f	
Karakterin duygularını ifade etme şekli	Hiçbir şey yapmamak	4
	Kimseye bir şey söylememek	2
	Kendini suçlamak	6
	Bağırarak	6



	Ağlamak	8
	Tepinmek	3
	Vurmak	3
	Surat asmak	5
	Birine anlatmak	9
	Umursamamak	2
	Ortamdan uzaklaşmak	4
	Bu konuda bir bilgi yok	10
	Diğer	17
Yetişkinlerin karakterin duygularına verdikleri tepkiler	Duyguların yansıtılması için rol model olmak	3
	Duyguları üzerine konuşmak	16
	Sorun yokmuş gibi davranma	2
	Nasihah etmek	5
	Azarlama	2
	Yoksun bırakma	1
	Bu konuda bir bilgi yok	31
	Diğer	7
Diğer karakterin ana karakterin duygularına verdikleri tepkiler	Ortamdan uzaklaşma	2
	Dışlama	2
	Dalga geçme	5
	Nasihah etmek	5
	Yardım etmek	10
	Bu konuda bir bilgi yok	31
	Diğer	8

Farklılıklara saygı konusundaki 67 kitap incelendiğinde (Tablo 8), 36 kitapta insan 26 kitapta da hayvan karakterine yer verildiği görülmüştür. İnsan karakteri çoğunlukla kız çocuk (18) ya da oğlan çocuk (9) karakterinden oluşmaktadır, bu da kitapların yaş grubuna ve özelliklerine uygunluğu açısından bibliyoterapide istenilen bir durumdur. Kitaplar yetişkinlerin varlığı bakımından incelendiğinde, 43 kitapta yetişkinlerin yer aldığı ve bunların çoğunlukla aile üyeleri (23) ve öğretmenlerden (8) oluştuğu dikkati çekmektedir.

Tablo 8

*Farklılıklara saygı konusundaki kitaplarda geçen karakterlerin demografik özellikleri*

Değişkenler		f
Ana karakterin türü	İnsan	36
	Hayvan	26
	Diğer	5
Ana karakterin cinsiyeti	Kız (çocuk)	18
	Erkek (çocuk)	9
	Diğer	9
Yetişkinler	Var	43

	Yok	24
Yetişkinler kimler	Yetişkin hayvan	10
	Öğretmen	8
	Aile üyeleri	23
	Terapist /Psikolog	3
	Doktor	2
	Diğer	6

Tablo 9

*Farklılıklara saygı konusundaki kitaplarda konu alınan farklılıklar, hikâyenin geçtiği yer*

Değişkenler	f	
Ne tür bir farklılığa kitapta dikkat çekilmekte	Fiziksel engel	8
	Etnik köken/ Milliyetçilik	7
	Fiziksel görünüm	16
	Yaşam tarzları/ Adetler/Gelenekler	9
	Cinsiyet	5
	Zihinsel engel/Yetersizlik	3
	Din/Dil	5
	Yaşanılan yer	4
	Astım	2
	DEHB	3
Diğer	29	
Hikayenin geçtiği yer	Belirtilmemiş	5
	Okul	24
	Ev	20
	Dışarı (Orman/sinema/şehir/müze v.b.)	38
	Bilgi yok	4
	Diğer	16

Farklılıklara saygı konusundaki resimli çocuk kitapları, ayrıca konu alınan farklılıklar bakımından da incelenmiştir (Tablo 9). Kitaplarda sırasıyla fiziksel görünüm, yaşam tarzları/ adetler/gelenekler fiziksel engel ve etnik köken/ milliyetçilik en çok işlenen konular olarak bulunmuştur. Son yıllarda mülteci ve göçmenlik konusu Türkiye'nin önemli sorunları arasında yer alırken bu konuda farkındalık yaratmak üzere yazılan çok sayıda resimli çocuk kitabı olumlu bir gelişmedir.

Farklılıklar konusunda farkındalık oluşturmak için yazılan resimli çocuk kitaplarının en çok dışarda, evde ve okulda geçmesi hikayelerin gerçekçiliği açısından bibliyoterapide önemli bir durumdur (Tablo 9).

Tablo 10

*Farklılıklara saygı konusunu işleyen resimli çocuk kitaplarında geçen karakterlerin tepkileri*

Değişkenler	f	
Karakterin kendi farklılıkları hakkındaki algıları	Kendini olduğu gibi kabul eder	43
	Kendini değiştirmek ister	13

	Kendisine öfke duyar	5
	Farklı olduğunun farkında değil	7
	Farklılığı kabul etmeme /reddetme	3
	Değiştirmeye çalışma	10
	Bu konuda bir bilgi yok	6
	Diğer	5
Yetişkinlerin çocuğun farklılıklarına yönelik tepkileri	Kabul etme	21
	Dalga geçme	5
	Bir uzmandan yardım/destek alma	10
	Özel olduğunu düşünme	5
	Bu konuda bir bilgi yok	23
	Diğer	6
Diğer karakterlerin ana karakterin farklılıklarına yönelik tepkileri	Kabul etmek	17
	Dalga geçmek	14
	Destek olma	25
	Saygı duyma	10
	Dışlama	10
	Bu konuda bilgi yok	14
	Diğer	9
Farklılıklara saygı konusunda örtük/yanlış mesajlar içeriyor mu?	Evet	6
	Hayır	61

Tablo 10'da farklılıklara saygı konusunda farkındalık oluşturmak üzere yazılan resimli çocuk kitaplarında yer alan karakterlerin, farklılıklar konusundaki tepkilerine yer verilmiştir. Kitaplarda farklılıklara sahip bireylerin çoğunlukla (43) kendilerini olduğu gibi kabul ettikleri, daha az bir bölümünün ise kendini değiştirmek istediği görülmektedir. Kitaplarda farklılıklarla baş etme konusunda yetişkinlerin en çok tercih ettiği strateji, farklı olanı kabul etme (21) ya da bir uzmandan yardım alma (10) olarak gösterilmiştir. Kitaplarda, diğer karakterlerin farklı olanla baş etme konusunda en çok destek olma, kabul etme ve dalga geçme davranışlarına sahip olduğu görülmektedir. Saygı duymak ve dışlama da diğer çok görülen davranışlar arasındadır. Çeşitli konudaki farklılıklar toplumsal çatışma ve barışı tehdit ederek zorbalık, şiddet, alay v.b davranışlara neden olduğundan kitaplarda karakterlerin farklılıklara saygı konusunda daha aktif ve pozitif rol alması istendik davranışların ortaya çıkması açısından önemlidir.

Farklılıklara saygı konusunda incelenen 67 kitaptan 6'sında örtük ya da yanlış mesaj bulunmuştur: farklı olmak havalıdır, yırtık pırtık, kabarık ya da genel olarak pürüzlü bir oyuncak hatalıdır ve sevgi dolu bir sahibi olmaz gibi mesajlar bunlardan birkaçına örnek olarak verilebilir.

### Tartışma

Bu çalışmanın bulguları akran zorbalığı konusunda yazılan resimli hikâye kitaplarında zorbanın ve mağdurun özellikleri konusunda doğru bilgilendirmelerin yanı sıra bazı yanlış ve kalıp yargıların da vurgulandığını göstermektedir. Diğer bir deyişle, kitaplarda zorbalar iri, empati kurma yeteneği gelişmemiş bireyler olarak ele alınmıştır. Ancak zorbalığın nedeni empati eksikliği olmasına rağmen, zorbalar genellikle akıllı, sosyal olarak başarılı ve popülerdir (Heath, Dyches & Prater 2013). Bu bulguya dayanarak zorbalığın aktörleri konusunda yanlış bilgilendirme yapan kitaplar elenmiştir.

Bulgular kitaplarda zorbalığa maruz kalan ve zorbalık yapan öğrenciler farklı iki grup gibi ele alındığını göstermektedir. Oysa alan yazın bu iki grubun örtüştüğünü, zorbalığa maruz kalan öğrencilerin yüzde 75'inin zorbalık yaptığını ortaya koymaktadır (Heath, Dyches & Prater 2013). Bulgular ayrıca kitapların pek çoğunda zorbalığa seyirci kalanların rollerine de değinildiğini; izleyiciler sorumluluk aldığında zorbalığın ortadan kalktığının vurgulandığını göstermektedir. Alan yazında da izleyicilerin

akran zorbalığını önlemedeki önemini belirten pek çok çalışmaya rastlanmıştır. İzleyiciler zorbanın yanında tavır aldıklarında mağdurların istismarına ve şiddet döngüsüne katkıda bulunabilirler (Padgett & Notar, 2013). İzleyicilerin güçlendirilmesi bakımından kitaplarda olumlu örneklerin bulunması kitap seçiminde önemli bir ölçüttür.

Bu çalışmada, akran zorbalığı ilgili Türkiye'de basılan hikâye kitaplarının pek çoğunda 'doğrudan zorbalık' ve 'sözel zorbalık' konularına değinildiği görülmüştür. Kitaplar çocukların düşüncelerini yönlendirir, davranışlarını şekillendirir ve sorunlarını çözmelerine yardımcı olur. Bu bakımdan akran zorbalığı konusunda farkındalık yaratılması açısından kitaplarda somut örnekler verilmesi hem öğrencilerin bu konuda içgörü kazanmalarına hem de öğretmenlerin olumlu akran ilişkilerini destekleyen yöntemler konusunda bakış açılarının gelişmesinde faydalı olabilir. Diğer bir deyişle, kitaplar durumları korkutucu olmayan bir şekilde tartışmayı ve analiz etmeyi sağlar; bu da anlamların kavranmasını / anlaşılmasını kolaylaştırır ve çocukları kendi bilgilerinin yöneticilerine dönüştürür (Rosário, 2004).

Bu çalışmada bibliyoterapinin akran zorbalığını önleme ve duygu kontrolünü öğretmedeki etkinliği konusunda farkındalık yaratmak için nitel bir araştırma yaklaşımı kullanılmıştır. Çalışmanın pilot uygulamasından elde edilen bulguları, bibliyoterapinin okullardaki akran zorbalığı olaylarının farkına varılmasında etkili olduğunu ve öğrencilerin empati ve duygu kontrolünü öğrenmelerine yardımcı olduğu göstermiştir. Alan yazında da akran zorbalığıyla mücadelede bibliyoterapinin etkililiğine değinen pek çok çalışmaya rastlanmıştır (Beane 2005; Forgan, 2002; Henkin, 2005; Hillsberg & Spak 2006; Olsen, 2007, Olweus, 1993; Quinn, Barone, Kearns, Stackhouse, & Zimmerman, 2003, Rowan, 2007; Zingher, 2006).

### Sonuç

Bu çalışma zorbalığa ilişkin çocuk kitaplarını analiz ederek, zorbalık olaylarını çözmeye çocuk kitaplarının nasıl ele alınacağına dair farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Çalışmada ayrıca, insanların zor duyguları anlamalarına, bunlarla baş etmelerine, düşünmelerine, bir sorunla ya da zorlukla karşılaşan ilk veya tek kişinin kendisi olmadığını anlamasına yardımcı olabileceği düşünülen bibliyoterapi (Brewster, 2009) yönteminin okullarda akran zorbalığını önleyici çalışmaları desteklemek için nasıl kullanılacağı, çocuk kitaplarının nasıl seçileceği ve kullanılabilirliğini gösteren ölçütlere de yer verilmiştir. Bu ölçütlerin olumlu ve barışçıl bir okul iklimi oluşturmak için öyküleri seçmede ve akran zorbalığını önleme stratejilerini etkin bir kullanma konusunda eğitim bileşenlerine yol göstereceği düşünülmektedir.

İnsanların zor duyguları anlamalarına, bunlarla baş etmelerine, düşünmelerine, bir sorunla ya da zorlukla karşılaşan ilk veya tek kişinin kendisi olmadığını anlamasına yardımcı olabileceği düşünülen bibliyoterapi yönteminin (Brewster, 2009) başarısı uygulama sırasında kullanılacak kitabın seçimine bağlıdır. Bu bakımdan bu çalışmada Türkiye'de ilkököl düzeyinde basılan kişisel gelişim, farklılıklara saygı ve zorbalık temalı kitapların bibliyoterapi için uygunluğu eleştirel biçimde incelenmiş ve kitap seçimi için ölçütler belirlenmiştir. Bu çalışma, ülkemizin okul çağındaki çocuklarının karşılaştığı akran zorbalığı sorunu üzerinde resimli hikâye kitaplarının potansiyel etkisini ortaya çıkarması ve akran zorbalığını önleme programlarında bibliyoterapinin kullanılmasını teşvik etmesi bakımından öncü niteliğindedir.

Alan yazın, bibliyoterapi yönteminin zorbalık davranışları ve duygusal-sosyal gelişim üzerindeki etkisinin olumlu olduğunu göstermekle birlikte, ulusal düzeyde bibliyoterapinin kullanımıyla ilgili deneysel ve boylamsal çalışmaların bulunmadığını da ortaya koymuştur. Bu konuda deneysel ve boylamsal çalışmaların yapılabilmesi için bibliyoterapi sırasında kullanılacak kitapların gözden geçirilmesi önemli bir adımdır. Bu çalışmada, bibliyoterapinin zorbalık davranışlarına müdahale konusunda kullanımı sırasında kullanılacak kitapların bir listesini sunulmaktadır. Bu çalışmanın okullarda akran zorbalığıyla mücadele eden programlara yol gösterici olması ve öğretmenleri eylem araştırmalarında bibliyoterapi yöntemini kullanmaya cesaretlendirmesi umulmaktadır.

### Öneriler

Bu çalışmada olumlu ve barışçıl bir okul iklimi oluşturmak için öyküleri ve stratejileri etkin bir şekilde seçme ve paylaşma yolları konusunda önerilere yer verilmiştir. Okulun her yerinde güvenli ortamlar yaratılması, birçok çocuğa zarar veren zorbalık davranışlarının önlenmesini sağlayacaktır. Bu çalışmanın bulgularının bireylerin karşılıklı saygı ve empati düzeylerini arttıran ve destekleyen beceri ve davranışların geliştirmesi ve okulda zorbalığa imkân vermeyen güvenli alanların yaratılması konusunda velilere, öğretmenlere ve okul yöneticilerine yol gösterici olması umulmaktadır.

Bu çalışmanın sonucunda önerilen ölçütlerin, akran zorbalığını çözmeye ilgilenen yetişkinler (örn: öğretmenler, veliler, kütüphaneciler, okul yöneticileri) tarafından etkin bir şekilde kullanılması beklenmektedir. Bunun için yetişkinlere öncelikle sınıfta ve okulda karşılaştıkları soruları içeren bir tablo oluşturmaları, bu sorunlarla ilgili kitapları belirleyerek oluşturdukları listedeki her bir çocuk kitabını inceledikten sonra kitaplar arasındaki benzerlik ve farklılıkları inceleyerek daha derinlemesine bir analiz yapmaları ve sonrasında seçilen her bir kitap için bibliyoterapi etkinlikleri yazarak paylaşmaları önerilebilir.

Bu çalışmanın bulguları 45 farklı yayınevi tarafından 1 Ocak 2007-1 Ağustos 2019 tarihleri arasında Türkçe olarak basılmış ve piyasada halen satılan, akran zorbalığı, duygular ve farklılıklar temalı, 6-12 yaşına uygun, 155 adet resimli çocuk kitabı ile sınırlıdır. Çalışmanın odak noktası okullarda yaşanan akran zorbalığı olduğundan okul dışında gerçekleşen zorbalık türleri ile

ilgili kitaplar—siber zorbalık, cinsel zorbalık ve istismar— ile resimli olmayan ve sayfa sayısı fazla olan kitaplar araştırmaya dahil edilmemiştir. Gelecekte araştırmalarda daha büyük yaş gruplarına uygun ve farklı konuları ele alan kitaplar incelenerek bibliyoterapiye uygun olanların listeleri hazırlanması önerilir.

### Kaynakça

- Andreou, E., Paparoussi, M., & Gkouni, V. (2013). The Effects of an Anti-Bullying Bibliotherapy Intervention on Children's Attitudes and Behavior. *Global Journal of Arts Humanities and Social Sciences*, 1(4), 102-113.
- Baruth, L. G. & Burggraf, M. Z. (1984). The Counselor and Single-Parent Families. *Elementary School Guidance and Counseling*, 19(1), 30-37.
- Beane, A. L. (2005). *The Bully Free Classroom: Over 100 Tips and Strategies for Teachers K-8*. Minneapolis, MN: Free Spirit Publishing.
- Brewster, L. (2009). Reader Development and Mental Wellbeing: the Accidental Bibliotherapist. *Australian Public Libraries and Information Services*, 22(1), 13-16.
- Carlson, R. (2001). Therapeutic Use of Story in Therapy With Children. [Electronic version]. *Guidance & Counseling*, 16(3), 92-99.
- Crothers, L. M., & Kolbert, J. B. (2008). Tackling a Problematic Behavior Management Issue: Teachers' Intervention in Childhood Bullying Problems. *Intervention in School and Clinic*, 43(1), 132-139.
- Crothers, S. M. (1916). A Literary Clinic. *Atlantic Monthly*, 118, 291-301.
- Daniel, K. (2014). *Content Analysis of Picture Books about Bullying*. Unpublished Thesis. Bowling Green State University, Ohio, the USA.
- Danielson, K. E., & LaBonty, J. (2009). Reading and Responding to Children's Books about Bullying. *Ohio Journal of English Language Arts*, 49(1), 31-36.
- Detrixhe, J. J. (2010). Souls in Jeopardy: Questions and Innovations for Bibliotherapy with Fiction. *Journal of Humanistic Counseling, Education & Development*, 49 (1), 58-72.
- Eliasa, E. I., & Iswanti, S. (2014). Bibliotherapy with the Career Topic to Increase the Student's Career Motivation of Guidance and Counseling. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 114 (2014), 434-438.
- Forgan, J. W. (2002). Using Bibliotherapy to Teach Problem Solving. *Intervention in School and Clinic*, 38, 75 –82.
- Freeman, J.C. (2016). Bibliotherapy as a Bullying and Aggressive Behavior Intervention in Schools. *International Journal of Nursing Practice*, 3: 202. Doi: <http://dx.doi.org/10.15344/2394-4978/2016/202>
- Gavigan, K., & Kurtts, S. (2010). Using Children's and Young Adult Literature in Teaching Acceptance and Understanding of Individual Differences. *Delta Kappa Gamma Bulletin*, 77 (2), 11-16.
- Gregory, K. E., & Vessey, J. A. (2004). Bibliotherapy: A Strategy to Help Students with Bullying. *The Journal of School Nursing*, 20(3), 127–133.
- Harbaugh, J. (1985). *The Effectiveness of Bibliotherapy in Teaching Problem Solving Skills to Female Juvenile Delinquents*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Drake University.
- Heath, M. A., & Cole, B. V. (2012). Strengthening Classroom Emotional Support for Children Following a Family Member's Death. *School Psychology International*, 33, 243–262. doi: [10.1177/0143034311415800](https://doi.org/10.1177/0143034311415800).
- Heath, M.A., Dyches, T.T., & Prater, M.A. (2013). *Classroom Bullying Prevention, Pre-K-4th Grade Children's Books, Lesson Plans, and Activities*. Santa Barbara, CA: Linworth.
- Heath, M.A., Sheen, D., Leavy, D., Young, E. L., & Money, K. (2005). Bibliotherapy: A Resource to Facilitate Emotional Healing and Growth. *School Psychology International*, 26, 563-580.
- Henkin, R. (2005). *Confronting Bullying: Literacy as a Tool for Character Education*. Portsmouth, NH: Heinemann.
- Hillsberg, C., & Spak, H. (2006). Young Adult Literature as the Centerpiece of an Anti- Bullying.
- Hillsberg, C. & Spak, H. (2006). Young Adult Literature as the Centerpiece of an Anti- Bullying. *Middle School Journal*, 38(2), 23–38.
- Jack, S. J., & Ronan, K. R. (2008). Bibliotherapy: Practice and Research. *School Psychology International*, 29(2), 161–82.

- Janaviciene, D. (2010). Bibliotherapy Process and Type Analysis: Review of Possibilities to Use in the Library. *Tiltai*, 32, 4, 119-132.
- Jolliffe, D., & Farrington, D. P. (2011). Is Low Empathy Related to Bullying after Controlling for Individual and Social Background Variables. *Journal of Adolescence*, 34(1), 59–71.
- Kottler, J. (2015). *Stories We've Heard, Stories We've Told: Life Changing Narratives in Therapy and Everyday Life*. New York, NY: Oxford University Press.
- Maich, K., & Kean, S. (2004). Read Two Books and Write Me in the Morning: Bibliotherapy for Social Emotional Intervention in the Inclusive Classroom. *TEACHING Exceptional Children Plus*, 1 (2). Article 5. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ966510.pdf>
- McMillen, P., & Pehrsson, D.E. (2010). Contemporary Pupils's Literature Recommendations for Working with Preadolescent Pupils of Divorce. *Journal of Pupils's Literature*, 36(2), 27-34.
- Morawski, C.M., & Gilbert, J. (2000). Interactive Bibliotherapy as an Innovative Inservice Practice: A Focus on the Inclusive Setting. *Reading Horizons*, 41(1), 47-64.
- Moulton, E., Heath, M. A., Prater, M. A., & Dyches, T. T. (2011). Portrayals of Bullying in Children's Picture Books and Implications for Bibliotherapy. *Reading Horizons*, 51 (2), 119-148.
- Olsen, M. A. (2007). *School Psychologists' Reported Use and Efficacy of Bibliotherapy*. Unpublished master's thesis, Brigham Young University.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at School: What We Know and What We Can Do*. Cambridge, MA: Blackwell Publishers.
- Onidoma, S. O. (2017). *Teachers' Utilization of Bibliotherapy for Effective Personality Development of Primary School Pupils in Nsukka L.G.A. of Enugu State, Nigeria*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, University of Nigeria, Nsukka.
- Padgett, S., & Notar, C.E. (2013). Bystanders are the Key to Stopping Bullying. *Universal Journal of Educational Research* 1(2): 33-41. DOI: 10.13189/ujer.2013.010201
- Pardeck, J. A., & Pardeck, J. T. (1984). *Young People with Problems: A Guide to Bibliotherapy*. Westport, CT: Greenwood Press.
- Pehrsson, D. E., & McMillen, P. (2007). *Bibliotherapy: Overview and implications for counselors* (ACAPCD-02). Alexandria, VA: American Counseling Association.
- Pehrsson, D., & McMillen, P. S. (2005). A Bibliotherapy Evaluation Tool: Grounding Counselors in the Therapeutic Use of Literature. *The Arts in Psychotherapy*, 32(1), 47-59.
- Pierce, J. B. (2010). *Youth Matters: A Feeling for Books*. American Libraries.
- Pozzoli, T., Ang, R.P., & Gini, G. (2012). Bystanders' Reactions to Bullying: A Cross-Cultural Analysis of Personal Correlates among Italian and Singaporean Students. *Social Development*, 21(4), 686- 703.
- Quinn, K. B., Barone, B., Kearns, J., Stackhouse, S. A., & Zimmerman, M. E. (2003). Using a Novel Unit to Help Understand and Prevent Bullying in Schools. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 46(7), 582–91.
- Rosário, P. (2004). *Misadventures of the Brows. Manual for Parents and Teachers*. Porto: Porto Editora.
- Rowan, L. O. (2007). Making Classrooms Bully-Free Zones: Practical Suggestions for Educators. *Kappa Delta Pi Record*, 43(4), 182–185.
- Rubin, R. J. (1978). *Using Bibliotherapy: A Guide to Theory and Practice*. Phoenix, AZ: Oryx Press.
- Shechtman, Z. (1999). Bibliotherapy: An Indirect Approach to Treatment of Childhood Aggression. *Child Psychiatry & Human Development*, 30(1), 39-53.
- Spencer, R. L. (2013). *Bibliotherapy and Bullying: Teaching Young Childrento Utilize Peer Group Power to Combat Bullying*. Unpublished thesis. Brigham Young University, USA.
- Sullivan, A. K., & Strang, H. R. (2002). Bibliotherapy in the Classroom: Using Literature to Promote the Development of Emotional Intelligence. *Childhood Education*, 79(2), 74-80.
- Swantic, F. M. (1986). *An Investigation of the Effectiveness of Bibliotherapy on Middle Grade Students Who Repeatedly Display Inappropriate Behavior in the School Setting*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Georgia State University.
- TIMSS. (2015). *Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması Matematik ve Fen Bilimleri Ön Raporu 4. ve 8. sınıflar*. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü Ankara.

Van Batavia, A. (2012). *The Effects of Bibliotherapy on Bullying Behaviours of Adolescents*. Thesis submitted Partial fulfilments Educational Specialist in Human Services. University of Central Missouri.

Zingher, G. (2006). Anticipating Something Swful. *School Library Media Activities Monthly*, 23(4), 52.

**Corresponding Author:** Özlem Yeşim Özbek, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Anabilimdalı, Uluyazı Kampüsü. Tel: 5065087738

E-mail:ozbek@karatekin.edu.tr

### EK-1 Bibliyoterapi Uygulaması Örneği

Kitap Adı	Beni Rahat Bırak
Yazar	Veronique Renting
Çevirmen	Yalçın Varnalı
Çizer	Monique van den Hout
Yayın Tarihi	2018-05-24
ISBN	9750833564
Yayıncı	Yapı Kredi Yayınları
Sayfa Sayısı	28
İlgi Alanı	Duygular, hayal kırıklığı ile baş etme
Sayfa Sayısı	28
Yayınlanma tarihi	2015

### Yeni Gelenleri Kabul: 'Beni Rahat Bırak' adlı kitap ile Zorbalık Davranışlarına Dur Demek

#### Bibliyoterapinin Aşamaları

#### 1. Okuma öncesi soruları ve tartışma

**Katılım:** Öğretmen kitabın kapağını gösterir ve öğrencilere ilgilerini çekecek birkaç soru sorar.

Anahtar kelimeler tartışılır.

#### A- Hikâyeyi daha önceden bilmeyenler için:

Öğretmen: "Bugün size bir kitap getirdim, bu kitaptaki hikâyeyi sizlerle paylaşmak istiyorum" der ve çocuklara kitabın ön sayfasını gösterir. Ardından aşağıdaki soruları sorar:

-Bu kitabın kapak sayfası. Bu ön sayfadaki resimde kimleri/neleri görüyorsunuz?

Çocuklar iki küçük bir kız olduğunu, birinin arkası dönük biri de ağladığını söyledikten sonra, öğretmen başka sorular sorarak çocukların cevaplarını derinleştirir.

-Sizce neden ağlıyor olabilir? Arkası dönük olan kız ona ne söylüyor olabilir? (Bir eşyasını kaybetmekle ilgili bir cevap gelene dek sorular sorabilir. Arkası dönük olan kız daha net görmeleri için ikinci sayfayı çevirir. Tekrar bu kız arkadaşına ne söylemiş olabilir sorusunu sorar).

- Sence bu iki kız birbirini tanıyorlar mı? Evet dedilerse, 'Tanıştıklarını nereden anladın?'

'Sence nereden tanıyorlar birbirlerini?'

Diğer sayfaya geçer ve 'Sarı Saçlı kız sence nasıl hissediyor olabilir' sorusunu sorar.

#### Öğrencilerin kendi yaşamlarıyla ilişki kurmalarının sağlamak için aşağıdaki sorular sorulur:

- Sınıfta ders öncesinde neler yaşıyor?

-Sizin sınıfta da buna *benzeyen* durumlar yaşıyor musunuz?



-En sevdiğiniz arkadaşınız sınıfa gelmediğinde nasıl hissedersiniz? (Duygular)

**Tartışılacak anahtar kelimeler:** Duygu isimleri.

**B-Hikâyeyi daha önceden dinleyenler/okuyanlar için:**

Öğretmen: Bugün ‘Beni Rahat Bırak’ hikâyesini getirdim, bu kitaptaki hikâyeyi hatırlayalım istedim” der ve çocuklara kitabın ön sayfasını gösteriyor. Ardından aşağıdaki soruları sorar:

-Bu ön sayfadaki resimdeki kahramanların isimleri neydi?

-Bu iki kız birbirleriyle nasıl tanışıyorlardı?

- Bu iki kız’ nerede tanışıyorlardı?

-Hikâye hangi mevsimde geçiyordu?

- Else sizce nasıl hissediyor?

-Maykel sizce nasıl hissediyor?

**Öğrencilerin kendi yaşamlarıyla ilişki kurmalarının sağlamak için aşağıdaki sorular sorulur:**

- Sınıfta ders öncesinde neler yaşıyor?

-Sizin sınıfta da buna benzeyen durumlar yaşıyor musunuz?

-En sevdiğiniz arkadaşınız sınıfa gelmediğinde nasıl hissedersiniz? (Duygular)

**Tartışılacak anahtar kelimeler:** Duygu isimleri.

Çocukların cevaplarını aldıktan sonra, kitabın adını okur ve ardından yazar ve illüstratör hakkında kısaca bilgi verir. Bu kitaptaki hikâyeyi bir kez daha dinlemek ister misiniz?” diye sorar, “Hadi birlikte okuyalım.” der ve okumaya başlar.

**2. Okuma**

**Tanımlama:** Öğretmen kitabı herkesin göreceği biçimde tutarak (ppt sunumu ile resimler gösterilebilir) duygu ve tonlamalara dikkat ederek, karakterlerin sesine uygun olarak coşkuyla okur. Kitaptaki karakterlerle öğrencilerin ilişki kurabilmelerini sağlar. Burada sınıfa yeni gelenler, dayanışma ve kabullenme kavramları üzerinde durulacaktır.

Sınıfın hazır bulunuşluk durumuna göre aşağıdaki soruları sorar:

-Else **çaktırmadan** kapiya doğru baktı...diye başlayan cümlede **Çaktırmadan** kavramı tartışılır.

-Else neden ayağını yanındaki sandalyenin üzerine koymuştu? (En sevdiği arkadaşına yer tutmak için cevabı gelince siz de benzer davranışları gösteriyor musunuz? sorusunu sorar.

-Else arkadaşı gelmeyince nasıl hissetti? (duygular).

- Arkadaşınız okula gelmeyince siz neler hissediyorsunuz? (duygular).

8-9. sayfaları okuduktan sonra, öğretmen bu sayfalardaki resimleri/çizimleri gösterir ve aşağıdaki soruları sorar:

-Yeni gelen kıızı kim sınıfa getirdi? (Okul müdürü) Aranızda hiç okul değiştirmek zorunda kalan var mı?

-Sınıfa yeni biri gelince öğretmen ve diğer öğrenciler nasıl davrandılar?

-Else, Maykel’e nasıl davranıyor? (kötü)

- Else, neden Maykel’e o şekilde davranıyor? (duygular)

10-11. sayfa okunur.

-Else ve Maykel birlikte çalışırken neler yaşandı?

-Sizce bu çalışma sırasında Maykel nasıl hissetmiş olabilir?

Siz de arkadaşlarınızla birlikte çalışıyor musunuz? Kimlerle birlikte çalışmayı daha çok seviyorsunuz? Birlikte çalışmak istemedikleriniz de var mı sınıfınızda? Neden?

Öğretmen çocuklar tarafından verilen cevapları dinler ve gerektiğinde cevaplarına ekleme yapmalarına olanak sağlar.

12 ve 13. sayfalar okunur.

-Else'nin planı neydi? (Maykel'in beresini sakladı).

Sizce neden böyle bir şey yaptı?

14. sayfa okunur ve Else'nin duyguları hakkında konuşulur.

15. Sayfadaki resim gösterilir (kapak resminin aynısı)

Kimler doğru tahmin etmişti bu resimde Maykel'in neden ağladığını?

-Else ve Maykel'in yaşadıkları konusunda ne düşünüyorsunuz?

Öğretmen hikâyeyi gerçek hayatla ilişkilendirmek için sorular sorar:

-Siz de arkadaşlarınızla böyle bir durum yaşadınız mı?

Böylece öğretmen, çocukların hikâyedeki duruma benzeyen durumları tartışmalarını ister.

16. sayfayı okur ve çocuklara soruları cevaplamaları için şu soruları sorar:

-Else neden gerçeği söylemiyor? (*duygular*)

18. Sayfadaki resmi gösterir ve burada neler yaşanmış sizce sorusunu sorar ve kitabı okur.

Sizce **zalim** ne demek?

Hikâyeyi gerçek hayatla ilişkilendirmek için sorular sormaya devam eder:

Siz de zalim insanlar tanıyor musunuz? Ne gibi zalimlikler yapıyorlar?

Zalimler size nasıl hissettiriyor? ? (*duygular*)

18-19. sayfalar okunur ve sorular sorulur:

- Else arkadaşına nasıl davrandı?

-Sizce Else'nin amacı neydi?

-Sizce Else ve Maykel nasıl hissediyorlardı?

Size Else bundan sonra nasıl davranacak? (Yalan söylemeye devam edecek yoksa itiraf mı edecek?)

20. Sayfa okunur.

-Else'nin nasıl davranacağını kimler doğru tahmin etti?

**Zorbaca davranıyorsun** ne demek?

Size de zorba davrananlar oluyor mu? Olduğunda nasıl davranıyorsunuz?

Else öğretmenine her şeyi anlatınca nasıl hissetmiş olabilir?

Hikâyeyi gerçek hayatla ilişkilendirmek için sorular sormaya devam eder:

-Size bazen yalan söylüyor musunuz? Neden?

-Yalan söylediğinizde nasıl hissedersiniz?

22-23. sayfalar okunur ve sorular sorulur:

-Annesi Else'ye ne söyledi?

-Else neler hissetti?

-Sizce Else bundan sonra Maykel'e nasıl davranacaktır?

Sayfa 24-25 okunur.

Else, Cessi'yi görünce nasıl hissetti?

Else, Cessi'ye yeni gelen kız hakkında neler söyledi?

Sayfa 26-27 okunur.

-Else Maykel'e nasıl davrandı?

Bu hikâye sana nasıl hissettirdi?

### 3. Okuma-sonrası etkinlikler

Burada amaç öğrencilerin hikâye kahramanları olaylar hakkında doğru ve derin sezgisel bir anlayış kazanma kapasitesini arttırmaktır. Öyküyle ilgili resim yazma ve çizim gibi yazı ve sanat etkinliklerini içerir. Örneğin, öğrencilerden hikâyenin karakterlerinden birine mektup yazmasını veya hikâye karakterlerinin hislerini temsil eden resimlerden oluşan bir kolaj yapmasını isteyebilirsiniz. Rol oynama, oyunlar, bireysel çalışma sayfaları ve hikâyenin temel mesajıyla uyumlu yaratıcı etkinlikleri içerebilir. Çizgi roman oluşturmak, artık malzemelerden karakterlerin kuklalarını yapmak ve canlandırmak, karakterlerin duygularını ve davranışlarını taklit etmek, dramatize etmek, alternatif çözümler hakkında beyin fırtınası yapmak, hamur ve kil kullanılarak karaktere benzeyen heykeller şekillendirmek.

**Katarsis:** Öğretmen kitabı okuduktan sonra, hikâyedeki karakterler ve durumlar hakkında temel soruları tartışmak için öğrencileri ikili gruplara ayırabilir. Karakterlerin duygularını dikkatlice deneyimlemelerini sağlayacak sorular sorulur. Daha sonra öğrenciler sezgilerini, duygu ve düşüncelerini bütün sınıfta paylaşırlar ve hikâyenin karakterleriyle duygusal bağlantılarını güçlendirirler.

Öğretmen "Ben bu hikâyeyi sizinle birlikte okuduğumuz için çok mutluyum" diyerek okuma sonrası sorular sorar. Bu güzel hikâyeyi sizlerle birlikte hatırlamak istiyorum. Lütfen bana yardım eder misiniz? Öğretmen soru sorarken çocuklara ilgili sayfayı gösterir ve çocukların süreci hatırlamasına yardımcı olur.

-Else nasıl hissediyordu?

-Yeni gelen kızın adı neydi?

-Else, Maykel'e nasıl davrandı?

Öğretmen çocukların cevaplarını dinler. Çocuklardan anlattıklarını çizmeleri istenebilir. (Çizgi roman yaptırılabilir).

### Takip Oyunu:

Meyve sepeti oyunu oynanır. Öğrenciler çember olurlar, Else, Maykel ve Cessi diye sayarlar. Bir kişi ortaya alınır. Herkesin durduğu yer işaretlenir. Ortadaki kişi istediği ismi söyler. ismi söylenenler yer değiştirirken ortadaki kişi de kendine bir yer bulmaya çalışır. Oyun birkaç kez tekrarlanır. Arkadaşlık dendiği zaman herkes yer değiştirir.

2. Arkadaşlık nedir anlatan bir şiir yazmalarını isteyin.

3. Öyküden geçen duyguları bedenleriyle anlatmaları ve donuk imgeler oluşturmayı isteyin.

**İçgörü/Kavrayış:** Tartışmanın ardından, öğretmen öğrencilerin hikâyede yaşanan durumlara benzeyen durumları kişisel olarak deneyimleyip deneyimlemediklerini sorar? veya tanık oldukları benzer durumlarla hikâyedeki durumları karşılaştırmalarını ister. Öykünün ayrıntılarını öğrencilerin yaşamlarıyla kıyaslayın ve zıtlıkları karşılaştırın.

Bu hikâyede sen de olsaydın, Maykel'e nasıl davranırdın?

-Bu hikâyenin adı neydi?

-Bu hikâyenin yazarı sen olsaydın, kitabın ismini ne koyardın?

-Bu hikâyede en çok hangi kahramanı beğendin? Neden?

-Bu kahramanlardan biri olsaydın, hangisi olmak isterdin? Neden o kahramanı seçtin?

- Bu hikâyedeki ile benzer bir durumu yaşadın mı hiç? Nasıl hissettin? Neler yaptın?

#### 4. Kapanış

**Evrenselcilik:** Öğretmen, kitabın ana mesajını özetler ve öğrencilerin okuldaki ve toplumdaki deneyimleri ve yaşantılarıyla kitapta yer alan olaylar arasında bağlantı kurar. Hikâyede yaşanan olayların herkesin başına gelebileceğini belirtir. Öğretmen tutumlar ve davranışlarla ilgili olarak öğrencilerden neler beklediğini açıkça tanımlar. Hikâyenin günlük hayattaki durumlar nasıl uyarlanacağını açıklar?

Öğrencilerden bu hikâyede yaşanan olayların düşüncelerini, duygularını nasıl etkilediğini ve kendisiyle ve yaşamıyla nasıl ilişkili olabileceğini yazmayı denemeleri istenir.

**Bu kitabın ana mesajı:** Arkadaşlarımıza zorbaca davrandığımızda hem kendimiz olumsuz duygular hissederiz hem de arkadaşlarımız.

Bu hikâyeyi sınıf arkadaşlarınızla aranızda olabilecek zorbaca ilişkileri fark etmenizi sağlamak ve zorbaca olmayan davranışları benimsemenize yardımcı olmak için okudum. Gerçek hayatta da hepimiz yalnızlık, pişmanlık, endişe gibi duygular hissediyoruz. Yeni gelen biriyle karşılaştığımızda ona kuşkuyla yaklaşıyoruz. Ama tanımak için denemek gerekli. Dedikten sonra aşağıdaki sorulara sorarak duyguların günlük hayattaki durumlara nasıl uyarlanacağını fark etmelerini sağlar.

-İssiz bir adaya düşseydik nasıl hissederdik? (Yalnızlıkla baş etme)

-Hiç tanımadığımız insanlarla dolu bir adaya düşseydik sizce nasıl hissederdik? (yeni ortama uyum)

-Sınıfımıza/ülkemize/şehrimize yeni biri geldiğinde nasıl hissediyor olabilir?

-Farklı insanlarla tanışmak sana nasıl hissettiriyor?

Tahtaya senin adın Maykel mı? Sorusu yazılır. Her çocuğun sırtına bir duygu ismi asılır ve arkadaşlarının ona o duyguya göre soruyu okumaları istenir. Her çocuk sırtında yazan duyguyu tahmin etmeye çalışır.

Örn: Sevecenlikle, öğrenerek, korkarak.

**EK-2** Bibliyoterapi ve yaratıcı drama temelli akran zorbalığını önleyici öğrenci programı geliştirme çalışması” ve “Akran zorbalığıyla baş etmek mümkün mü? Zorbalığı önlemede bir öğretmen programı geliştirme çalışması” adındaki BAP projelerinde kullanılmak üzere seçilen bibliyoterapiye uygun kitapların listesi

1. Bugün Bir Kova Doldurdun mu? Carol McCloud
2. Senin Kovan ne kadar dolu- Tom Rath & Maurie J. Manning
3. Sarılalım mı?- Simona Ciralo
4. Duygularıyla Arkadaş Olan Çocuk- Lauren Rubenstein
  
5. Kuş Yuvası Saçlı Kız ve Huguftu
6. Farklı Ama Aynı- Feridun Oral,
7. Mavi Şehir Sarı Şehir- Ljerka Rebrovic,
8. Natan Farklı Bir Şekilde Öğreniyor- Danielle Noreau,
9. Zoe Zor Öğreniyor- Marie-Claude Fortin
  
10. Zor Balık- Büşra Tarçalır Erol
11. Minik Rakun İri Kötü Kabadayı- Audrey Penn & Barbara L. Gibson
12. Zürafa Pupa - Zeynep Birsin
13. Tumburluplar - Okulda Zorba Var!- Meltem Erinçmen Kanoğlu
  
14. Kayıktaki Çocuk- Maya Mizuno, Sevde Tuba Okçu,
15. Tarık ve Beyaz Karga- Kolektif, Resimleyen: Sadi Güran
16. Yolculuk- Francesca Sanna
17. Çabuksiğınlar- Jean Claude Grumberg,
18. Hoş Geldiniz- Barroux, Barroux
19. Köstebek Kuki, Betül Sayın

EK-3 Zorbalık, duygular ve farklılıklar konusunda makalede incelenen kitapların listesi

Duygular konusundaki kitapların listesi			
Kitabın adı	Kitabın yazarı	Yayıncı	Yıl
Öfkemle Nasıl Başa Çıkabilirim	Dagmar Geisler	Gergedan	2016
Kızdığım Zaman / Nasıl Hissediyorum?	Cornelia Maude Spelman	Büyülü Fener	2017
Çok Kötü Bir Şey Oldu	Margaret M. Holmes	Okuyan Us	2017
Herkes Alfred' e Bakıyor	Johanna Unenge/Maria Nilsson Thore	Kidz	2017
Sırtımdaki Ağır Yük	Gulnar Hajo	Erdem Çocuk	2014
Anais Çok Kızgın	Sophie Martel	YKY	2014
Utangaç	Isabel Thomas	1001 Çiçek	2017
Keçeci Bayram ve Anka Kuşu	Can Göknil	Can Çocuk	2012
Hazırım-Sakinleş Öfkeli, Hayal Kırıklığına Uğramış ve Üzgün	Jennifer Moore-Mallinos	1001 Çiçek	2017
Sakin ol ve acele etme	Jennifer Moore- Mallinos,	1001 Çiçek	2017
Pezzettino	Leo Lionni	Elma Çocuk	2015
Minik Rakun ve Anılarla Dolu Meşe Palamudu	Audrey Penn	Butik	2012
Pikolo ile Felsefe Öğreniyorum / O Benim	Michel Piquemal	ODTÜ Geliştirme Vakfı	2013
Senin Kovan Ne Kadar Dolu?	Tom Rath	Butik	2009
Kaybedince kızan Selin	Frank J. Sileo	Okuyan Us	2017
Karanlık Korkusu	Aleix Cabrera	TÜBİTAK	2013
Eliza Başarısız Olmaktan Korkuyor	Andree Masse	YKY	2015
Bay Endişe	Holly L. Niner	TÜBİTAK	2016
O kadar Kızgınım ki!	Bengi Semerci	Yeşil Dinozor	2013
Sakin Ol!	Marcella Marino Craver	Okuyan Us	2017
Çocuk Hakları 5 Rikinin Yeni Dünyası	Aleix Cabrera	TÜBİTAK	2013
Konuşarak Anlaşsak	Autore Gauthier	Akmidilli	2019
Walter'ın Endişeye Gerek Yok Giysisi	Rachel Bright	1001 Çiçek	2015
Yalnız Kalma Korkusu	Aleix Cabrera	TÜBİTAK	2013
Gürültü Korkusu	Aleix Cabrera	TÜBİTAK	2013
Beni Korkutan Ne?	Heidi Howarth	TÜBİTAK	2013
Beni Üzen Ne?	Heidi Howarth	TÜBİTAK	2013
Hatırlıyorum	Jennifer Moore Mallinos	Redhouse Kidz	2008
Öfkeni Kontrol Et -Ömer Babası Olmadığında Sinirleniyor	Harpreet Kaur	Dört Göz	2015
Kurabiye'nin Orman Macerası	Debi Giori	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları	2014
Beni Cesur Yapan Ne?	Heidi Howarth	TÜBİTAK	2013
Bu ne biçim sunum	Mavisel Yener, Aytül Akal	Doğan Egmont	2017

Ben Farklıyım - Topaç Çok Utangaç	Didier Dufresne	Formül	2013
Gülünç Duruma Düşme Korkusu	Aleix Cabrera	TÜBİTAK	2013
Çatışmak - Sorunları Çözer Mi?	Jennifer Moore-Mallinos	Remzi Kitabevi	2014
Küçük Fare ile Kırmızı Duvar	Britta Teckentrup	Beta Kids	2018
Bugün Bir Kova Doldurdun mu?	Carol McCloud	Butik	2012
Öğretmenim Jonathan Kâğıdımı Yırttı	Jeanie Franz Ransom	Okuyan Us	2016
Mutsuz Kedi Dila	Tulin Kozikoğlu	Redhouse Kidz	2014
Şikayet Etmek	Tuğçe Kanbur	Altın Kitaplar	2012
Lulu nun Serüvenleri	Louise L.Hay	Butik	2012
Kıskanç Kurbağa Eda	Tulin Kozikoğlu	Redhouse kids	2015
Öfkeli Örümcek Rıza	Tulin Kozikoğlu	Redhouse Kidz	2014
Korkacak Ne Var	Bengi SEMERCİ	Yeşil Dinozor	2018
Mutlu Su Aygırı	Richard Edwards	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları	2019
Artık Mutluyum Duygularım ve Davranışlarım	Bengi SEMERCİ	Yeşil Dinozor	2018
Tarık ve Beyaz Karga	Kutup Yıldızı Kolektifi	Sarıgaga	2018
Dina-Duygularıyla Baş Başa	Hale Özdemir	Sola Unitas	2018
Endişelerimden Nasıl Kurtulurum	Bengi SEMERCİ	Yeşil Dinozor	2018
Benim Duygusal Dünyam 4-Korkmuyorum	Shikka Bassi	Dört Göz	2017
Benim Duygusal Dünyam 3-Kıskanmıyorum	Shikka Bassi	Dört Göz	2017
Benim Duygusal Dünyam 8-Yalnız Değilim	Shikka Bassi	Dört Göz	2017
Duygularıyla Arkadaş Olan Çocuk	Lauren Rubenstein	Okuyan Us -	2016
Arkadaşım Korku	Franceska Sanna	Taze Kitap	2018

Farklılıklara saygı konusundaki kitapların listesi

Zoe Zor Öğreniyor	Marie-Claude Fortin	YKY	2014
Kuş Yuvası Saçlı Kız ve Huguftu	Nalan Akduman	Nobel	2019
Sen ve Başkaları	Siska Goeminne	SEV	2017
Mantova'nın Cüceleri	Gianni Rodari	YKY	2013
Pepee Farklılıklar	Ayşe Şule Bilgiç	İnkılap	2014
Annie'nin Planı	Jeanne Kraus	Okuyan Us	2016
Duyamamak Böyle Bir Şey	Jennifer Moore-Mallinos	TÜBİTAK	2011
Çirkin Ördek Yavrusu	Hans Christian Andersen	Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları	2018
Bahadır	Geert De Kockere	Sarıgaga	2011
Down Sendromlu Bir Arkadaşım Var	Jennifer Moore Mallinos	TÜBİTAK	2011
Greg'in Zaferleri	Danielle Noreau	YKY	2015
Aleks Çok Hassas	Françoise Robert, Sonya Côté	YKY	2015
Küçük Dilli Karıncayiyen	Manica Musil	Timaş	2016
Ponpon Kediye Ne Oldu	Sevde Tuba Okçu	Timaş Çocuk	2018
Yavaşla Pisican	Emma Hughes	Sola Kidz	2019

Puki ile Yaşlı Karga	Kantar Arsoy	YKY	2013
Kısa Kulaklı Tavşancık	Julia Liu	YKY	2015
İçimdeki Aslan	Kristien Dieltiens	YKY	2015
Anyes'in Sakarlıkları	Emmanuelle Jasmin	YKY	2018
Keyt'in Mücadelesi	Stefan Boonen	YKY	2017
Akkuzu Karakuzu	Stefano Bordiglioni	Can Çocuk	2016
Küçük Kerevit	Gianni Rodari	Can Çocuk	2015
Bir Türlü Yerimde Duramıyorum! DEHB ile Yaşamak	Meg Belviso/ Pam Pollack	TÜBİTAK	2011
Çocuk Hakları 10 Salyangoz Adam	Aleix Cabrera	TÜBİTAK	2013
Ayı Olmayan Ayı	Frank Tashlin	Redhouse Kidz	2018
Büyük Anne ve Miyop Ejderha	Behiç Ak	Can Çocuk	2016
Timsah Olmak İsteyen Hipopotam	Jean Leroy	Martı Yayınları	2017
Gece Maymunu Gündüz Maymunu	Julia Donaldson	1001 Çiçek	2015
Frederick	Leo Lionni	Elma Çocuk	2015
Pasaklı Kaz	Caroline Jayne Church	Formül Yayınları	2011
Beril Kendi Resmini Yapıyor	Nuria Roca , Carol Isern	Tübitak	2016
Can Dans Etmeyi Çok Seviyor	Nuria Roca, Carol Isern	Tübitak	2015
Onur Harika Öyküler Yazıyor	Nuria Roca, Carol Isern	Tübitak	2015
Tali Kendine Güveniyor	Berrin Göncü Işıkoğlu	Nesil Çocuk	2017
Utangaç Papağan Huli	Gökтуğ Canbaba	Doğan Ve Egmont	2017
İnsanlar Hakkında Bildiğim Herşey	Jaume Coupons	Tekir Kitap	2018
Şarkı Söyleyen İhlamur	Gökтуğ Canbaba	Doğan Ve Egmont	2017
Kanatsız Arı Mu 2 / İlk Uçuş	Ahmet Şerif İzgören	Elma Yayınevi	2018
Zürafa Fazi	Filiz Özdem	YKY	2016
Dostluk Engel Tanımaz	Ayşen Oy	Martı	2017
Erken Çocukluk Kitaplığı-Yapabilirim!	Jennifer Moore Mallinos	TÜBİTAK	2009
Bir Uçtan Diğer Uca Dünya Çocukları	Nuria Roca	TÜBİTAK	2014
Tombak Kepçe Kulak Ben Farklıyım	Didier Dufresne	Formül	2013
Benim Otizmlili Arkadaşım	Sue Adams	Sola Kidz	2019
Farklılıklar Güzeldir / Pijama Kulübü Çocukları	Ayça Atçı	Martı Çocuk	2018
Garip Bir Kuyruk Tilki Masalları	Şermin Yaşar	Elma Yayınevi	2017
Benim Atım Farklı	Esin Bacacı Taner	Timaş	2018
Hipopandafare	Jools Bentley	İş Bankası Kültür Yayınları	2019
Kayıktaki Çocuk	Maya Mizuno	Timaş	2017
Gökkuşağının Tüm Renkleri	Jennifer Moore-Mallinos	TÜBİTAK	2011
Sabırlı Sakinyürür	Michael Ende	Kırmızı kedi	2015
Rengini Sevmeyen Karga	Can YAĞLIKÇI	Beta Kids	2019
Yavaş Kaan (Matematik Her Yerde)	Lucille Recht Penner	TÜBİTAK	2017



Natan Farklı Bir Şekilde Öğreniyor	Danielle Noreau	YKY	2018
Farklı Ama Aynı	Feridun ORAL	YKY	2019
Mavi Şehir Sarı Şehir	Ljerko Rebrovic	Abm	2018
Barış'ın Gezintisi	Laurie Lears	TÜBİTAK	2018
Bende Astım Var	Jennifer Moore Mallinos	TÜBİTAK	2011
Taştan Adımlar-Bir Mülteci Ailenin Yolculuğu	Margriet Ruurs	Nesin Yayınevi	2017
Herkes Burada!	Anja Tunkermann	Kırmızı Kedi	2017
Mavi Mogi	Aysun Berktaay Özmen	Redhouse Yayınları	Kidz 2013
Büyükbabam Değişti	Pam Pollack- Meg Belviso	TÜBİTAK	2011
Yavru Ahtapot Olmak Çok Zor	Sara Şahinkanat	YKY	2016
Köpekler Bale Yapmaz	Anna Kemp	Pearson Longman	2014
Yolculuk	Francesca Sanna	Taze Kitap	2018
Başka Yerde Yaşasaydım	Constance Orbeck-Nilssen	Abm	2017
Hoş Geldiniz	Barroux	Redhouse Kidz	2017

Zorbalık konusundaki kitapların listesi

Okulda Zorba Var	Meltem Erinçmen Kanoğlu	Çikolata	2013
Minik Rakun ve İri, Kötü Kabadayı	Audrey Penn	Butik	2012
Zor Balık	Büşra Tarçalır Erol	Minty	2017
Köstebek Kuki	Betül Sayın	Günışığı Kitaplığı	2007
Huysuz Uğurböceği	Eric Carle	Kuraldışı Yayıncılık	2016
Zorba Arkadaş İstemem	Bengi Semerci	Yeşil Dinozor	2015
Teo' nun Dalga Geçme Kitabı	Yağmur Artukmaç/Ceylannur Akgün	Bilgi Yayınevi Çocuk Kitaplığı	2015
Hayır Diyebilirsin	İpek Ongun	Artemis Yayınları	2013
Ezik Kokarca	Catherine DePino	Okuyan Us	2018
Vanessa'nın Yanındayım	Kerascoet	Redhouse Kidz	2018
Teo'nun Zorbalık Kitabı	Yağmur Artukmaç, Pınar Çakır Aksu	Bilgi Yayınevi	2018
Beni Rahat Bırak	Veronique Renting	YKY	2015
Kavga Etmek İstemiyorum-1B Sınıfı	Helena Bross	Büyülü Fener	2017
Kişilik İksiri	Alan MacDonald	Martı Yayınları	2015
Filozof Meşe	Anooshirvan Miandji	Bilgi Yayınevi	2018
Nelere Hayır Demeliyiz? - Haraca Hayır!	Stephanie Duval	Timaş Genç	2011
Armut Çiçeği Köyü'nün Kargaları	Aldous Huxley	Kırmızı Kedi	2016
Tali Alayla Başa Çıkıyor / Öykülerle Duygusal Zeka Eğitimi 7 (2. Set)	Berrin Göncü Işıkoğlu	Nesil Çocuk	2014
Kötü Muameleye Hayır!!	Dominique de Saint Mars	Timaş Genç	2011
Güzel, Açık göz, Cesur Kızlar 4- Ejder Çocuk	Beatrice Masini	Can Çocuk	2012
Lütfen Dalga Geçme!	Ayşen Oy	Mandolin	2017

Yaramaz Ejderhalar	Debi Gliori	İş Bankası Kültür Yayınları	2014
Şaşkın Tiranozor	David Roberts , Julia Donaldson	1001 Çiçek	
5 Küçük Dinozor - Zorba Kral Ti-Reks	İlkay Marangoz	Yeşil Dinozor	2012
Kalebozan Karlo	Redhouse Kidz Yayınları	Redhouse Kidz	2016
Tumburluplar - Okulda Zorba Var!	Meltem Erinçmen Kanoğlu	Çikolata Yayınevi	2013
Çiko Zorbalıkla Baş Ediyor	Beth BRACKEN	1001 Çiçek	2018
Zürafa Pupa	Zeynep Birsin	KVA Çocuk	2018
Pako Yunke Okulda	Cesar Vallejo	Nesin Yayınevi	2017
Obur Balina	Rudyard Kipling	1001 Çiçek	2017
Stephanie'nin At Kuyruğu	Robert Munsch	Nota Bene	2018
Arda Alyanak	Daniela Palumbo	YKY	2017
Anti - Kabadayı Makinesi	Paul Shipton	Martı Yayınları	2015
Sır Versem Saklar mısın ?	Jennifer Moore Mallinos	Redhouse Kidz ı	2008